

EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'NİN NEFSİ TEZKIYE METODU*

Ahmet Emin SEYHAN**

Özet

İslâm ahlâk anlayışına göre, insanoğlu içinde kendisine kötülüğü fısıldayan şeytânî sesi ve buna kanmaya meyilli nefsinin arzu ve isteklerini tamamen yok edemese de onları sağlıklı tefekkür ve sağlam bir iradeyle kontrol altına alabilir. Kötülüğü emreden sese değil de, bozulmamış vicdanının sesine kulak veren ve tercihini o yönde kullanan kişi dünyadaki imtihanı başarıp ahireti kazanabilir. Nitekim insana böyle bir özellik verilmesinin nedeni, imtihan ediliyor olmasıdır. Bu özellik verilmeseydi bir imtihandan da söz edilemezdi.

Bu itibarla, Yüce Allah'ın insana kendi ruhundan üfleyerek değer vermesi ve ona dünyada böyle bir fırsatı sunması oldukça önemlidir. Zira mahlûkatın en şerefli olarak yaratılmak ve böyle bir sınavla baş başa bırakılmak bile büyük bir onurdur. Dolayısıyla insanoğlu nefsinin arzularına göre değil de, Rahman'ın emirlerine göre hareket ettiğinde meleklerden daha üstün bir konuma yükselme imkânına sahiptir.

Bu çalışmada, İslâm tasavvufunun önemli simalarından biri olan Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin nefsi tezkiye metodu ve konuyla ilgili civanmertlerine yaptığı tavsiyeler değerlendirilmiştir. el-Harakânî'ye göre kıyâmet günü Allah'ın rızasını kazanmak, cehennemden kurtulmak ve cennete girmek isteyen kimsenin yapması gereken şey, nefsini kötülüklerden arındırmak, Kur'an ve Sünnet'in emirlerine sınıksız sarılmak ve Sahâbe modelini takip ederek örnek bir Müslüman olmaya çalışmaktır. Dünyadaki tüm insanlara ulaşmak, onlara şefkat ve merhametle davranmak, kendi dillerinde son din İslâm'ı en güzel şekilde temsil ve tebliğ etmektir.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Hasan el-Harakânî, İslâm, İblis, nefis, şeytan, arınmak.

* Bu makalenin içerik açısından olgunlaşmasına görüş ve önerileriyle katkı sunan değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Işık, Yrd. Doç. Dr. Bilal Gök, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Hıra ve Yrd. Doç. Dr. Hikmet Koçyiğit'e teşekkürü borç bilirim.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, E-mail: ahmeteminseyhan@gmail.com

THE METHOD TO PURIFICATION OF NAFS OF ABU'L-HASAN EL-KHARAKANI

ABSTRACT

According to the Islam morality understanding human beings could not destroy the sound of the devil whispering wickedness and the desire and wishes of nafs believing in this sound of devil, but he/she could control with healty contemplation and strong will. If a man doesn't listen the sound of evil, but he/she listens to the voice of his/her intact conscience, uses his/her preference in that direction, mankind can be managed to gain the test in the world for the Hereafter. In fact, the reason for such a feature that has been given to the mankind is being tested. If this feature is not given to the mankind then it could not be mentioned the test of him.

In this regard, to give the value to the people and to blow His own spirit them of Almighty Allah and to offer such an opportunity is very vital thing in the world. Because, as the most honorable creatures to be created and to be left alone such an test is a great honor for the people. Therefore, if human beings act the orders of Rahman and not act according to the desires of his ego, mankind can be have the opportunity to rise a superior position than the angels have.

In this study, the method of purification of nafs of Abu'l-Hasan el-Kharakani who is one of the most important figures of Islamic mysticism and recommendations regarding with this method to his followers are assessed. According to el-Kharakani, what a man, who wants to gain the pleasure of Allah, to get rid of the hell and to enter the heaven has to do is to purify the soul from the evils, hold the orders of Qur'an and Sunnah and to try to become an example Muslim by following the model of Sahabe (Companions). Then the goal of this man is to reach all the people all over the world, treat them with kindness and compassion, notify them in their own language and represent them the last religion, Islam, in the best way.

Key Words: Abu'l-Hasan el-Kharakani, Islam, Satan, ego, demon, devil, purification.

GİRİŞ

Allah Teâlâ kimin daha güzel amel yapacağını sınamak amacıyla ölümü ve hayatı yaratmıştır.¹ Bu imtihanın tabii bir gereği olarak insanoğlu, dünya hayatında değişik şekillerde denir. Başarılı olmak ve ahiret hayatını kazanmak için sürekli mücadele gerekir. Bu mücadelede insanı aldatmak isteyen şeytanın gücü sınırlı, hile ve tuzakları zayıftır.² Onun hiçbir yaptırım gücü yoktur; bütün mahareti ilginç önerilerde bulunarak kendi yoluna çağırmaktan ibarettir. Ona uyup uymamak kişinin kendi elindedir. Şeytanın salih kullara etkisi söz konusu değildir.³ Dolayısıyla

¹ el-Mülk, 67/2.

² en-Nisâ, 4/76.

³ el-Hicr, 15/39-40, 42; el-İsrâ, 17/65; Sebe, 34/21.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

insanoğlu, kendi yapıp ettiği kötülükler nedeniyle şeytanı suçlayamaz; onu bahane edemez. Zira böyle bir tutum gerçekçi ve inandırıcı olamaz.⁴

Nefis, haktan sapmaya da (fücûr), kötü hallerden sakınmaya da (takvâ) elverişli şekilde programlanmış ve karar insanın özgür iradesine bırakılmıştır. Aklını kullanarak nefsinin fücûrdan koruyup arındıran kimse (müzekkî) kurtuluşa ererken, onu koruma altına almayı takvâyâ yönlendirmeyen (müdesî) hüsrana uğrar.⁵ Her iki âyette geçen (زكَا) “zekâ” ve (دَسَّ) “desse” fiillerinin etimolojik açıklamaları, nefsin “neşv-ü nemâyâ hazır bir çekirdek, işlenmeye kabil bir cevher ve değerli bir hazine” olduğuna işaret eder. Nitekim “tezkiye” kavramı “bir şeyi temizlemek” manasına geldiği gibi, “bir şeyi geliştirmek, büyütme ve nemalandırmak” anlamlarına da gelir. “Tedsiyeye” ise, “bir şeyi büyütme ve bodur ve cılız bırakmak, gizlemek ve toprağa gömmek” anlamlarını içerir.⁶ Nefsi tezkiye etmeyerek onu fiske ve kötü ahlâk ile fesada vermek ve şeytanın peşinden giderek onu tefessüh ettirmek nefsi geliştirmeyip “gömmek” demektir. Yüce Allah'ın insan fitratına üflediği o ruhu/ilâhî nuru bu şekilde fosilleştirmek ve duyarsızlaştırmak büyük bir hüsrandır.⁷ Dolayısıyla nefis bir tohum veya çekirdek gibi büyüyüp gelişebilir veya değişikliğe uğrayarak bozulup çürüyebilir. Nefsinin bu özelliklerini bilen kimse, eğer Yüce Allah'ı tanır ve O'na kullukta kusur etmezse, kendisinden beklenen amacı gerçekleştirir. Gelişme, büyüme ve olgunlaşma sürecinde manen terakkî eder ve kâmil bir mümin olmayı başarır.⁸ Zira kalbi mâsivadan ayırmak ve nefsi tekâmül ettirmek, insanın kendini tanıma sürecini hızlandırır; eksikliklerini ve fitrî üstünlüklerini fark etmesine imkân sağlar. Noksanlarını tamamlayan samimi bir kul Yüce Allah'ı sever, O'na tevekkül eder ve O'ndan ümidini asla kesmez. Dengeli ve uyumlu bir kişilik yapısı geliştirir; içgüdü ve eğilimlerini kontrol altına alır. Allah tarafından gözetlendiğini bilir ve böyle bir kul nefsi tezkiyesinde başarılı olur.

Bununla beraber nefsin insan üzerinde bir takım hakları vardır. Nasıl hasta, zayıf ve aç bir av köpeği kendisinden beklenen vazifeleri yerine getiremezse, meşrû ihtiyaçları karşılanmayan nefis de görevlerini yapamaz. Dolayısıyla Rabbe giden yolda insana hizmet edebilmesi için nefsin temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir.⁹

Tasavvufta genellikle nefsi tezkiyesi, şiddetli mücâhede ve meşakkatli riyâzet hayatıyla gerçekleştirilir. Nefsin kökünü tamamen kazımak imkânsız, ancak ıslah edip disiplin altına almak mümkündür.¹⁰ Bunun için nefsin arzularına uymamak, ondan gelebilecek tehlikelere karşı dikkatli olmak ve nefse muhalefet etmek gerekir.¹¹ İnsan, hayvânî nefsi denetimi altında tuttuğu nispette hayra yakın, onun hâkimiyeti altına girdiği nispette ise şerre yakın olur. Hayvânî nefse tâbi olmak

⁴ “Ve her şey olup bittikten, hüküm yerine geldikten sonra Şeytan: “Gerçek şu ki, Allah size gerçekleşmesi kaçınılmaz bir söz vermişti! Bense [her fırsatta] size birtakım sözler verdim ama sizi hep yüüstü bıraktım. Yine de benim sizin üzerinizde gerçekte bir nüfuzum yoktu: Sizi sadece çağırıyordum; siz de (bu çağrıya) icabet ediyordunuz. Bunun içindir ki, beni suçlamayın, yalnızca kendinizi suçlayın. Ne ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım; ne de siz benim imdadıma yetişebilecek kimselersiniz...” İbrâhim, 14/22.

⁵ eş-Şems, 91/9-10.

⁶ İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1994, XIV, 357-359; Râgıb, el-İsfahânî, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an**, Kahraman Yay., İstanbul, 1986, s. 244, 313-314. Ayrıca bkz. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dîni Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, ts., VIII, 5861-5862.

⁷ Yazır, a.g.e., VIII, 5863.

⁸ İbiş, Fatih, “Kur'an Bağlamında Nefis Olgusu ve İnsanın Teo-Ontolojik Yapısı Üzerine Bir Deneme”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2012, C. 6, Sayı: 12, s. 245.

⁹ Serrâc, Ebû Nasr, **el-Lüma'**, **İslâm Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar**, Çev.: H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996, s. 421; Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 315.

¹⁰ Hücvîrî, a.g.e., s. 321. Ayrıca bkz. Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2012, s. 274.

¹¹ Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Mesnevî**, Çev.: Veled İzbudak, MEB Yay., İstanbul, 1995, III, 30, 204; IV, 135; Uludağ, Süleyman, “Nefis”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 528.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

nefsin kirlenmesine neden olurken, insanî nefse tâbî olmak ise onun arınmasına imkân sağlar.¹² Sûfiler, mutlak manada nefis derken insandaki kötü huy ve sıfatların kaynağı olan hayvânî nefsi kast etmiş ve buna “nefs-i nâtika” adını vermişlerdir.¹³

Nefis, insanoğlunu akl-ı selîmin ve bozulmamış vicdanın dinî ve ahlâkî açıdan doğru kabul edemeyeceği kötülöklere sürükleyen güdülerle doludur. Nitekim insanın tabiatında hazlara yönelik bir meyil ve bunun gereklerini yerine getirme kapasitesi vardır. Nefis, ısrarla arzularının karşılanmasını talep eder. Böyle bir nefis tezkiye edilmezse kötölük ve çirkinlikte hiçbir sınır tanımaz; verilecek herhangi bir taviz onu tatmin etmez; üstelik daha fazlasını istemesine neden olur. İnsanoğlu, nefsinin arzu ve isteklerini tamamen yok edemez, ama güçlü bir iradeyle onları kontrol altına alabilir. Çünkü insanda potansiyel olarak mevcut olan nefse izin verilmedikçe baskın hâle gelmesi söz konusu olamaz. Bu itibarla, nefsin aşırılıkları törpülenebilir ve benliğı istila etmesinin önüne geçilebilir.¹⁴ Bunu başarabilmek için İslâm’ın ortaya koyduğu değer yargılarına uymak ve sağlam bir iradeye sahip olmak gerekir. Ayrıca bu konuda Rabbin yardımına ihtiyaç vardır. Zira nefsi ıslah için çabalarırken dua ve niyaz ile Allah’ın inâyetine sığınmak icap eder. Nitekim Yüce Allah, tövbe edip kendisine yönelen müminlerin manen temizlenmeleri ve istikâmet üzere kalmalarını sağlamak için melekleri onlara duacı yapar.¹⁵ İşte böyle samimi bir kul, kalbini kötü düşüncelerden arındırıp güzel ahlâkla süsler; kötü huylardan, erdem dışı davranışlardan, manevî kirlilerden kaçınır; inkâr, fîsk, isyan ve gaflet bataklığından uzaklaşır. Manevî hastalıklara yakalanmayarak kalbin safiyetini ve sıhhatini yitirmesine engel olur. Bunun neticesinde ise Allah’ta fânî olur ve O’nu görüyormuşçasına kulluk etmeye devam eder.

Kur’an-ı Kerim’de geçen nefis kelimesine “zat ve öz varlık”¹⁶ manası verildiğı gibi “ruh”¹⁷ anlamı da verilmektedir. Ancak ruh ile nefsin aynı veya farklı şeyler olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Kuşeyrî (ö. 465/1073) bu konuda şunları söylemiştir: “Şekil ve suret itibarıyla nefis ve ruhun latif cisimlerden oluşu, melek ve şeytanın letafet sıfatına benzer. İşiten, gören, koku ve tat alan, “tek bir insan” olduğu halde, işitme mahallinin kulak, görme uzvunun göz, koku alma organının burun, tat alma yerinin dil olması nasıl mümkünse, iyi huy ve vasıflara “kalbin ve ruhun”, kötü huy ve sıfatlara da “nefsin” mahal olması aynı şekilde mümkündür. Nefis, bu bütünü bir parçasıdır. Bu bütünü diğer parçası ise kalptir (ruhtur). Hüküm ve isim (insan deneni) bu bütüne aittir.”¹⁸

Nefsin mânevî bir cevher olduğunu en ciddi şekilde savunan ise Gazzâlî (ö. 505/1111) olmuştur. Fahreddin er-Râzî de (ö. 606/1209) Gazzâlî’ye yaklaşarak nefsi, “bedende mevcut cismânî, nurânî, şerefli ve latif bir cevher” olarak tarif etmiştir.¹⁹

Öte yandan “Ey itminana ermiş nefis! Dön Rabbine, sen O’ndan razı, O da senden razı olarak”²⁰ âyetinde geçen nefis kelimesinin “ruh” anlamında kullanıldığı ifade edilmekle beraber bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Onlar, Kur’an’da geçen “nefis” kavramının “ruh” olarak yorumlanmasının Kur’an’ın terminolojik bütünlüğüyle bağdaşmayacağını, Kur’an terminolojisinde “nefis” ile “ruh” kelimelerinin birbirinden tefrik edildiğini ve bu kavramların özdeş olmadıklarını,

¹² el-Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed, **er-Riâyetü lihukûkallah**, Thk.: Abdulkâdir Ahmed Ata, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 326; el-Mekkî, Ebû Tâlib, **el-Kütü’l-Kulûb**, Çev.: Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul, 1999, I, 84.

¹³ Uludağ, “Nefis”, XXXII, 527.

¹⁴ Uludağ, a.g.e., s. 345, 360.

¹⁵ el-Ahzâb, 33/43; el-Mümin, 40/7-9.

¹⁶ el-Âl-i İmrân, 3/28, 30, 135.

¹⁷ el-Enâm, 6/93; ez-Zümer, 39/42.

¹⁸ Kuşeyrî, Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin, **er-Risâle, (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991, s. 223.

¹⁹ Uludağ, “Nefis”, XXXII, 526; Türker, Ömer, “Nefis”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 529.

²⁰ el-Fecr, 89/27.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

birbirlerinin yerine kullanılmalarının ise doğru olmayacağını belirtmektedirler.²¹ Diğer taraftan, itminana erdiği söylenen bu nefsin arınmayı başarmış bir nefis olmadığı, tam tersine içinde bulunduğu durumdan memnun olan ve arzularının peşinden gitmekten zevk duyan vurdumduymaz ve umursamaz kişilerin nefisleri olduğu ifade edilmektedir. Bu âyette, yeryüzünde Hakk'ın değil gücün hâkim olduğu, en temel insan haklarının çiğnendiği bir ortamda bile “zihin konforunu bozmadan gönül huzuru (itminan) ile yaşayan duyarsız kişi”lerin kastedildiği ve bunlardan tövbe ederek Rablerine dönmelerinin istendiği belirtilmektedir.²²

Öte yandan Kur'an'da geçen “nefs-i emmâre” ifadesinin doğrudan Allah'ın bir sözünün veya hükmünün aktarımı değil “bir beşerin yaptığı hatayı itiraf” olduğu, nefsin kötülenmesinin doğru olmadığı, zira Kur'an-ı Kerim'de iki yerde nefse yemin edildiği,²³ üzerine kalem edilen şeyin özü itibarıyla kötü olamayacağı, aksi halde Allah'ın bu yeminlerinin yersiz ve abes olarak nitelendirilebileceği, dolayısıyla yeminin, “yemin edilenin azamet ve izzetini gerektireceği”, bunun ise nefsin bizatihi zemmine engel teşkil edeceği görüşünü savunanlar vardır.²⁴ Bunlar, bazı mutasavvıfların nefsi mutlaka kötü şeyleri emreden ve yaptıran bir şer kuvvet olarak görmeleri ve öyle anlatmalarının Kur'an'la taban tabana zıt olduğunu, nefsin, bedeni idare eden insanın özü olduğunu, iyi ve kötü şeyler yapma yeteneğine sahip bulunduğunu ifade etmektedirler.²⁵

Bu itibarla, hayır ve şer yapma kapasitesine aynı ölçüde sahip olan nefsi, kötülük yapma potansiyeline sahip olduğu gerekçesiyle suçlu ilan etmek ve onu düşman bellemek yerine, sağlam bir iradeyle onu hayırlı işler yapmaya kanalize etmek gerekir. Özgür iradesini “sadrındaki şeytanın çağrıları”²⁶ istikametinde kullanarak nefsin kötülük yapma potansiyelini harekete geçiren insanoğlunun bizzat kendisidir. Bu nedenle, insanın nefsini kendi dışında bir varlık olarak görüp işlediği günahları onun üzerine atması ve onu “günah keçisi ilan etmesi” kesinlikle doğru değildir. Nitekim sağlıklı tefekküre yanaşmayan insanoğlu, aynı yanılsa “cin”, “şeytan” ve “kader” konularında da düşmekte, kendi kabahatlerini, hatalarını, günahlarını ve ihmallerini “cin”e, “şeytan”a veya “kader”e yükleyerek sorumluluklarından kurtulmaya çalışmaktadır.

Özetle, nefisle ilgili verilen tüm bu bilgilerden sonra şu ifade edilebilir: Kanaatimizce nefis, insanoğlunun düşmanı değildir. Nefis, bizzat insanın içinde işlenmeye kabil bir cevher ve değerli bir hazinedir. Zira Yüce Allah tarafından nefis üzerine yemin edilmiş, ona takvâ ve fücür programları yüklenmiş, imtihanın tabii bir sonucu olarak onun geliştirilmesi (tezkiye) veya karbonlaştırılması (tedsiye) insanın özgür iradesine bırakılmıştır. Dolayısıyla atamız Hz. Âdem'den

²¹ İbiş, a.g.m., s. 239-241.

²² Sülün, Murat, “Nefs-i Mutma'inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım”, **AÜİFD**, Ankara, 2009, C. 50, Sayı: 1, s. 23-24.

²³ eş-Şems, 91/7. Ayrıca bkz. el-Kıyâme, 75/3.

²⁴ İbiş, a.g.m., s. 245.

²⁵ Atay, Hüseyin, “Nefis”, **AÜİFD**, Ankara, 1997, C. XXXVII, s. 56. Bununla beraber Atay, Bakara 54. âyette yer alan “kendinizi öldürün” ifadesinin “kötü arzularınızı öldürün” anlamına gelemeyeceğini, aksine buzağıya taptıklarına pişman olup “tövbe edenlerin, etmeyenleri öldürmesi” emri olduğunu, bu nedenle “tevbe etmeyenlerinizi öldürün, buzağıya tapanları öldürün!” şeklinde anlam verilmesinin uygun olacağını söylemekte ve Hz. Mûsa'nın devlet başkanı olarak putperestlere idam hükmü verme yetkisi olduğunu söyleyerek bu görüşünü temellendirmeye çalışmaktadır. Bkz. Atay, a.g.m., s. 57-59. Kanaatimizce Atay'ın bu görüşü oldukça zorlama bir yorum olup, Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu temel ilkelere kesinlikle aykırıdır.

²⁶ “De ki: (Gerek görünen varlık olan) insanlardan ve (gerekse) görünmeyen varlıklardan (olup da) insanların sadırlarında/göğüslerinde (sürekli) onlara (kötü düşünceler) fısıldayan sinsi ayartıcının (insanın nefisine kodlanmış takvâ programına değil de, fücür yazılımına uygun hareket etmesini isteyen çok iyi gizlenmiş şeytânî sesin) şerrinden (bitip tükenmek bilmeyen tuzaklarından, hile ve desiselerinden, süslü yalanlarından, yanlış yönlendirmelerinden, dürtüklemelerinden ve kıskırtmalarından) insanların Rabbine, insanların Melikine, insanların İlahına sığınırım.” Bkz. en-Nâs, 114/1-6. Kanaatimizce insanı kandırmaya ve ayartmaya çalışan, bunun için de sürekli ilginç öneri ve tekliflerde bulunan, yanlışlarını süslü ve haklı gösteren ve insanın apaçık düşmanı olduğu Kur'an'da haber verilen şeytan/vesvâsi'l-hannâs/garûr, insanın dışında başka bir yerde değil, bizzat her insanın kendi sadrında/göğsünde olmalıdır. Zira bu sûrede buna dair işaretlere rastlamamız mümkündür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

beri insanoğlunun baş düşmanı, göremediği, ama varlığını içinde hissettiği, sesini duyduğu “vesvâsi'l-hannâs” olan şeytandır. Bu “sinsî ayartıcının” “nefis”le karıştırılması ve onun yerine nefsin düşman belenmesi doğru değildir. Zira böyle bir karışıklık, Kur’an ve Sünnet’in doğru anlaşılması ve yorumlanmasını zorlaştırmakta, insanların “yanlış bir cin, kader, şeytan ve nefis anlayışı”na sürüklenmelerine neden olmaktadır.

Bununla birlikte nefsi tezkiye metodunu değerlendirdiğimiz el-Harakânî, tıpkı diğer mutasavvıflar gibi nefsi kötülüğü emreden bir şer kuvvet olarak görmüş, onu suçlamış ve düşman bilmiştir.²⁷ O, düşman olarak gördüğü nefsi etkisiz hâle getirme konusunda bir takım ilkeler belirlemiş ve bunları talebelerine öğretmiştir.

1. el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu

Hız. Peygamber; “*Andolsun ki eğer siz günah işlememiş olsaydınız Allah Teâlâ sizleri giderir, yerinize günah işleyen ancak arkasından derhal istiğfar edip tövbe eden başka bir kavim getirirdi*”²⁸ buyurarak insanların günah işleyebilecek özellikte yaratıldıklarını belirtmiş, yapılan hatalara tövbe etmenin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Nitekim o bir başka sözlerinde; “*Her insan hata yapar. Hata yapanların en hayırlıları tövbe edenlerdir*”²⁹ buyurarak tövbenin önemine vurgu yapmıştır. Çünkü insan yanılabilir, unutulabilir ve günaha düşebilir. Fakat insanoğlundan beklenen en kısa zamanda Yüce Allah’a yönelerek istiğfar etmesi ve hatasını telafi için çabalamasıdır. Zira Hz. Âdem,³⁰ Hz. Nûh,³¹ Hz. Yûnus,³² Hz. Süleyman³³ ve Hz. Mûsa³⁴ işledikleri hatalar nedeniyle derhal tövbe etmişlerdir. Samimi tövbe, kalbi günah kirlerinden, kötü düşünce ve davranışlardan arındırmakla ve bir daha o günaha dönmemekle mümkün olabilir. Dolayısıyla insanın içindeki nefis, vahyin ilkelerine ve akl-ı selimin kurallarına uygun biçimde terbiye edilmeli ve bunların gözetim ve denetimi altında tutulmalıdır.

Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim, insanoğlunun imtihanına yönelik başına gelen bazı problemleri hariç tutarak,³⁵ uğradığı musibetin/kötülüğün sebebinin bizzat kendi hatası, kusuru ve ihmali olduğunu haber vermiş,³⁶ işlediği kötü fiillerin sahibinin kendisi olduğunu bilmesini istemiş ve nefisini kötülüklerden arındırmasını ona tavsiye etmiştir.

İşte büyük bir Türk-İslâm âlimi olan el-Harakânî, Kur’an-ı Kerim³⁷ ve Sahih Sünnet’in³⁸ bu uyarılarını özümsemiş, uyguladığı yöntemler sayesinde nefisini kontrol altına almayı başarmış,

²⁷ el-Harakânî'nin nefis tezkiyesine yaklaşımıyla ilgili bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı”, **KAÜ Harakânî Dergisi**, Yayınlanmamış ilmî makale. (Hakem süreci devam ediyor).

²⁸ Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 49/Tevbe, 2 (III, 2106); Tirmizî, Muhammed b. İshâ, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 36/Sıfatü'l-Cenne, 2 (IV, 672); 45/Daavât, 98 (V, 548); İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, **Müsned**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, I, 289; II, 305, 309; V, 414.

²⁹ Tirmizî, 35/Sıfatü'l-Kiyâme, 49 (IV, 659); İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, **Sünenu İbn Mâce**, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 37/Zühd, 30 (II, 1420).

³⁰ el-Bakara, 2/37; el-A'râf, 7/23.

³¹ el-Hûd, 11/45-47.

³² el-Enbiyâ, 21/87-88; es-Sâffât, 37/142-143.

³³ es-Sâd, 38/34-35.

³⁴ el-Kasas, 28/16.

³⁵ el-Bakara, 2/155-156; 214; el-Âl-i İmrân, 3/142; et-Tevbe, 9/16; el-Müminûn, 23/115.

³⁶ “*Sana gelen iyilik, Allah'tandır. Başına gelen kötülük de nefisindedir (kendi yapıp ettiklerin sebebiyledir)...*” en-Nisâ, 4/79. Ayrıca bkz. eş-Şûrâ, 42/30. Söz konusu âyetle ilgili yapılmış bir çalışma için bkz. Öztürk, Yener, “Kelâmî Açından ‘Hasenenin/İyiliğin Allah’tan Seyyienin/Kötülüğün Nefisten’ Olduğunu Bildiren Ayetin Yorumu”, **Ekev Akademi Dergisi**, (Yaz, 2003), Yıl, 7, Sayı: 16, s. 131-152.

³⁷ el-Harakânî'nin ciddi bir Kur’an kültürüne sahip olduğu ile alakalı bkz. Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî’de Kur’an Kültürünün Yansımaları”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, s. 641-664.

önüne çıkan engelleri teker teker aşmış ve tecrübelerini civanmertleriyle paylaşmıştır. Nitekim o, şöyle söylemiştir: “Allah kuluna, imandan sonra (itminana ermiş)³⁹ temiz yürek ve (her zaman hakkı söyleyen ve Allah’ı anan) doğru dilden daha büyük hiçbir şey ihsan etmemiştir.”⁴⁰ el-Harakânî, bu sözüyle nefsi tezkiye ederek kalbi günah kirlerinden arındırmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Nitekim Hz. Peygamber; “İnsanda bir organ vardır. Eğer o sağlıklı ise bütün vücut sağlıklı olur; eğer o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O kalptir.”⁴¹ buyururken gönlün/ruhun Allah’ı bulmasına ve kalbin kötülüklerden temizlenmesine dikkat çekmiştir. Kur’an-ı Kerim ise, kalplerini günah ve isyan kirlerinden arındırmayı başaramayan kimseleri “kalplerinde hastalık olanlar” şeklinde tanımlamış ve bunlarla da münafıkları⁴² ve hakikat inkârcılarını⁴³ kast etmiştir.

el-Harakânî, nefisle mücadelede daima merhaleler kat etmiş, nefisini terbiye ederken yaşadığı dinî tecrübeleri civanmertlerine aktarmak suretiyle onlara geçecekleri yollar hakkında özlü bilgiler vermiştir. el-Harakânî; “Ben size kendi muamelemi (yaptığım bir şeyi) tasvir etmiyorum. Size tasvir ettiğim (O’nun ihsanıdır, eriştiğim mânevî derecelerde) Allah’ın kutsallığı, rahmeti ve muhabbetidir ki (bu deryada, bu makamda) dalga üzerine dalga gelmekte, gemiler birbirini parçalamaktadır”⁴⁴ diyerek nefisini arındırmaya devam ettiği müddetçe sürekli mesafe kat ettiğini, mânevî mertebesinin yükseldiğini, birbirine çarpan her bir dalga ile nefsinin kötü duygularından birinin daha yok olduğunu hissettiğini anlatmaya çalışmaktadır, denilebilir.

el-Harakânî: “Bu (Allah’a giden) yol, dille ifade ve ikrar edilen, gözle görülen, marifetle tanınan, yedi organla varılan bir yol değildir. Bu yolda her şey O’nundur ve ruh da O’nun emrindedir. Burada yalnızca ilâhîlik (O’nu tanıma ve O’nun büyüklüğünü idrak etme emaneti) vardır, işte o kadar!”⁴⁵ derken de Yüce Allah’a bu maddî bedenle değil ruh ile varılacağını, bedenin kiblesinin Kâbe, ruhun/kalbin kiblesinin ise Allah olduğunu, nefisini arındırmayı başaran ve O’ndan bir ruh taşıdığını idrak eden kimsenin O’na ulaşacağını, “Allah’ı bilme, O’nu tanıma, emirlerini yerine getirme ve O’nun rızasını kazanma fırsatı”nı doğru değerlendirenlerin her iki âlemde de kazançlı çıkacağını söylemeye çalışmış olmalıdır.

Kısaca, el-Harakânî diğer tahkik ehli mutasavvıflar gibi nefsi düşman bilmiş, nefis tezkiyesiyle ilgili takipçilerine çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Şimdi onun bu önerilerinden bazılarını işaret ederek nefsi terbiye metodu hakkında bilgi sahibi olalım.

1.1. Sadece Allah’tan İstenilmesi Tavsiyesi

el-Harakânî, çevresindekilere her türlü taleplerini Yüce Allah’a iletmelerini ve sadece O’ndan istemelerini şöyle ifade etmiştir: “Hangi kapının önünde bir yıl beklersen bekle, sonunda ev sahibi sana şunu der: ‘İçeri gir de söyle. (Neden buradasın ve) ne bekliyorsun?’ (İşte ey insanoğlu! Sen de O’nun kapısında elli sene bekle (bakalım). Senin kefilin ben olurum (ki Allah

³⁸ el-Harakânî’nin Sünnet’e bağlılığıyla ilgili bkz. Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî’nin Sünnet’e Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, s. 551-588.

³⁹ Bu makalede el-Harakânî’ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakânî’nin tespit edebildiğimiz bütün sözleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir.

⁴⁰ Attâr, Ferîdüddîn, *Evliya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabcacı Yayinevi, İstanbul, 2007, s. 628.

⁴¹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 1/İmân, 39 (I, 19); Müslim, 22/Müsâkât, 20 (II, 1219-1220).

⁴² el-Bakara, 2/10; el-Mâide, 5/52; et-Tevbe, 9/125; el-Hac, 22/53; el-Ahzâb, 33/32; Muhammed, 47/20, 29; el-Müddessir, 74/31.

⁴³ el-Enfâl, 8/49; el-Hac, 22/53; el-Ahzâb, 33/12, 60.

⁴⁴ Attâr, a.g.e., s. 607.

⁴⁵ Attâr, a.g.e., s. 634.

seni kendi kapısından asla boş çevirmeyecek ve sana istediğin şeyleri mutlaka verecektir).⁴⁶ el-Harakânî, ümitsizliğe kapılmadan Yaratan'ı arayıp bulmak, dünya ve ahiretin güzelliklerini sadece O'ndan istemek gerektiği hususunda şunları söylemiştir: “Allah, kulluğu üzerimde zahir kaldı. Evvelimi ve âhirimi kıyâmet olarak gördüm. Başlangıçta bana ne verdiyse sonunda da aynısını verdi. (Ben cennet arzusu veya cehennem korkusu taşımadığım için) beni tepeden tırnağa kadar Sırat köprüsü yaptı. (Ey sâlik! Eğer Allah'a tam bir teslimiyetle bağlanarak ve O'nun yoluna kendini adayarak kendinden geçtin mi (artık) Sırat köprüsünü (de) arkada bırakmış olursun (O'nun rızasını ve cenneti elde edersin). 'Allah'tan herkese kurtuluş geldi, bize ise (sırf O'nda fâni olmayı istediğimiz için) daima üzüntü. Bu ağır yükü taşıyabilmem için Allah (bana) kuvvet versin.”⁴⁷ “İnsanlar: 'Allah ve ekmek' diyor, bazıları: '(Önce) ekmek ve (sonra) Allah' diyor. Ben ise: 'Ekmek değil, Allah!', 'Su değil, Allah!', 'Hiçbir şey değil yalnızca Allah!' diyorum.”⁴⁸ Görüldüğü üzere bu duygu ve düşüncede olan bir kula Yüce Allah'ın değer vereceği ve çabalarını karşılıksız bırakmayacağı açıktır. Nitekim Hz. Peygamber bir kudsî hadiste bu durumu şöyle ifade etmişlerdir: “(Yüce Allah buyurur:) “Kulum bana bir karış yaklaştığı zaman Ben ona bir arşın yaklaşırım. O Bana bir arşın yaklaşıncaya Ben ona bir kulaç yaklaşırım. O Bana yürüyerek geldiği zaman Ben ona koşarak varırım.”⁴⁹

el-Harakânî bir başka sefer şöyle söylemiştir: “Kalbimde Hak'tan gelen bir ses (ilham) duydum. 'Ey Ebû Hasan! Fermanım için kalk ayakta dur ki, Ben ölümsüz bir diri (Hayy) olduğumdan sana ölümsüz bir hayat verebilirim. Ben her neyi yasaklarsam ondan uzak dur ki, Ben mülküne son olmayan bir padişah olduğumdan sana sonu olmayan bir mülk verebilirim.’”⁵⁰

el-Harakânî, Yüce Allah'a bağlılığın ve sadece O'ndan istemenin nasıl olması gerektiğini bir başka zaman şöyle açıklamıştır: “Ey civanmertler! Uyanık olun! O'nu (sadece) hırka (cübbe giymekle) ve seccade ile (çok ibâdet yapmakla) göremezseniz (O'nun rızasına kavuşup cennete giremezseniz.) Bu iddia ile ortaya çıkan ezerler (nefis, şeytan ve bunların taraftarı olan şeytanlaşmış kimseler bu düşüncede olanları kolay kandırır, yoldan çıkartır ve bu yaptıklarının yeterli olduğuna onları inandırır ve aldatır.) (Öyleyse) nasıl istiyorsan öyle ol! (Ama şunu bil ki asıl) civanmertlik nefse ve cana sahip olmamaktır (bunları da aşmak, adanmışlık ruhuna sahip olmak, dünyanın geçici güzelliklerini elinin tersiyle itmek ve Yüce Allah'ın rızasını kazanacak salih ameller işlemeye devam etmektir.) Kıyamet günü halkın hasmı halkken, bizim hasmımız Allah'tır. Hasım O olunca da dava asla halledilmez. O bizi sıkı yakalamıştır, biz ise O'nu daha sıkı (zira o Allah tektir, O'nun ilkelerine sarılan her zaman daha güçlü olur, biz daima O'nunlayız ve O'ndan başka gidecek hiçbir kapımız da yoktur! Bu nedenle) Allah karşısında himmetiniz büyük olsun. Himmet (Allah'a ulaşma hususunda can-ı gönülden gösterilen gayret) size ilahîlik dışında her şeyi verir. Şayet, 'ilâhîliği de veririm' derse, 'Alışveriş halkın sıfatıdır (biz cennet karşılığı iş yapmayız; gayemiz sadece O'nun rızasıdır)' dersin. 'Mekânsız olarak Allah, arzusuz olarak Allah, her şeysiz olarak Allah de!' Sarhoşluk içene yaraşır (gerçek bir civanmert böyle bir duyguyla kendinden geçer, O'na tam bir teslimiyetle bağlanır, O'nun yolundan gider ve sadece O'ndan ister!)”⁵¹

Bilindiği üzere bir mümin, başlangıçta Yüce Allah'ı cennetteki derecelerinin büyük olması ve cehennemden kurtulmak amacıyla sever ve O'na kulluk eder. Ancak zaman içinde Yüce Allah

⁴⁶ Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı*, (Çeviri-Açıklama-Metin), Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebû'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 258; el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 55.

⁴⁷ Attâr, a.g.e., s. 610.

⁴⁸ Attâr, a.g.e., s. 614.

⁴⁹ Buhârî, 97/Tevhîd, 50 (VIII, 212); Müslim, 48/Zikir, 1, 6 (III, 2061-2062, 2067-2068); 49/Tevbe, 1 (III, 2102); Tirmizî, 45/Daavât, 131 (V, 581).

⁵⁰ Attâr, a.g.e., s. 611.

⁵¹ Attâr, a.g.e., s. 625.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

hakkında bilgisi ve irfanı arttıkça, Yüce Allah'a olan muhabbeti de o nispette artar. Artık bundan sonra o mümin sıkıntıda, sevinçte, darlıkta ve bollukta asla Allah'tan yüz çevirmez; sadece O'nu sever, O'na tevekkül eder ve O'ndan yardım ister. "Lütfunda hoş kahrında hoş!", "Allah var keder yok!" ve "Rabbim! Sen nasıl sever ve istersen öyle olsun!" diyebilecek mânevî bir olgunluğa ulaşır. Bununla beraber kâfir ve münafıklarda bunun tam tersi bir durum görülür. Onlar başlarına bir sıkıntı gelince derhal ümitsizliğe kapılır;⁵² isyana, fiska, şirke ve inkâra yönelir.⁵³ Bu itibarla, Yüce Allah ile bağı sağlamlaştırmak, O'na tam anlamıyla teslim olmak ve sadece O'ndan istemek⁵⁴ gerekir.

İşte el-Harakânî, nefisini tezkiye, ahlâkını güzelleştirme ve İslâm'a uygun yaşam tarzı sonunda sadece O'ndan isteyerek pek çok ilâhî ikrama nail olmuş büyük bir Allah dostudur.

1.2. Az Yeme ve Az İçme Tavsiyesi

el-Harakânî şöyle demiştir: "*Şayet kerâmet sahibi olma mertebesine ulaşayım dersen bir gün ye, üç gün yeme; üçüncü gün ye, beş gün yeme. Beşinci gün ye, on dört gün yeme; on dördüncü gün ye, bir ay yeme; ayın başında ye, kırk gün yeme; kırkinci gün ye, dört ay yeme; dört ayın başında ye, bir yıl yeme. O zaman ağzında (yiyecek benzeri) bir şey tutan yılan gibi bir şey görünür. O, bunu senin ağzına koyar. Bundan sonra artık hiçbir şey yemesen de olur. Karnım kupkuru dururken (açken) o yılan ortaya çıkmıştı. Ben: 'Ya ilâhî! Aracılı olarak bir şey yemem' demiştim. Bunun üzerine misikten daha hoş kokan ve baldan daha tatlı bir şey midemde belirdi. Boğaz kaygısı (açlık ve susuzluk artık) benden yok olup gitti (bundan sonra hiç acıktığımı hissetmedim, yemeye veya içmeye hiç ihtiyaç duymadım. Çünkü midemde beliren o şey açlığımı ve susuzluğumu giderdi). Haktan: 'Biz sana boş mide(nin için)den yemek ve susuz ciğerden su sunduk' diye bir nida geldi. (Görüldüğü üzere) eğer (alışıldık tarzda) yemek onun hükmü (koyduğu bir kural) olmasaydı halkın görmeyecekleri yerden, yani gaybtan yer ve beslenirdim.*"⁵⁵ el-Harakânî, yaşadığı dinî tecrübeleri bu şekilde talebelerine aktararak onlara nefislerini nasıl terbiye edecekleri, açlığa ve susuzluğa nasıl dayanacakları hususunda çok değerli bilgiler vermiştir.

el-Harakânî: "*Kırk yıl var ki, (uzun yıllar boyunca şu nefsi doyurmak için bizi ziyarete gelen) misafir için olanı dışında ne yemek pişirmişsiniz ne de herhangi bir şey yapmışsınız; misafir için pişen yemekten asalak olarak faydalanırdık. Eğer bütün âlemi bir lokma yapıp bir misafirin (tüm insanlığa İslâm'a temsil ve tebliğ için canıyla ve malıyla yola koyulmuş bir mücahidin/civanmerdin) ağzına koysalar yine de onun hakkını yerine getirmiş olmazlar. Allah'ın rızasını kazanmak için birini ziyaret amacıyla ta doğudan batıya kadar gitseler fazla bir şey yapmış olmazlar.*"⁵⁶ "*Kırk yıl var ki (uzun yıllardır) canım bir içim soğuk su veya bir yudum ekşi ayran istiyor da hâlâ bunu ona vermiş değilim.*"⁵⁷ "*Menkabede (anlatıldığına göre) kırk yıl canı patlıcan istediği halde bunu yemediğini söylerler. Bir gün annesi memesini patlıcana sürüp yarısını yemesini şeyhten rica etmiş (o da bunu yemiş). Aynı gece şeyhin oğlunun başını kesip eşiğine koymuşlar. Şeyh, ertesi gün bu manzarayı görünce: 'Evet, bizim (patlıcan pişirmek için) kaydattığımız o sıcak kazandan en az bunun (gibi bir sıkıntının) çıkması gerek' dedi ve ekledi:*

⁵² "...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz! Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez..." el-Yûsuf, 12/87. Ayrıca bkz. el-Hûd, 11/9; el-İsrâ, 17/83; er-Rûm, 30/36; ez-Zümer, 39/53; el-Fussilet, 41/49.

⁵³ "Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir güruhu dost edinmeyin (onların dinî-ahlâkî değerler sistemine özenmeyin). Onlar ki ölüp kabre giren bir kâfir nasıl âhiret mutluluğundan ümidini kesmişse, kendileri de âhiretten öylece ümitlerini kesmişlerdir." el-Mümtetine, 60/13.

⁵⁴ "Eğer kullarım sana Benim hakkımda sorular sorarlarsa -(bilsinler ki) Ben çok yakınum; dua edenin yakarışına her zaman karşılık veririm..." el-Bakara, 2/186. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/45-46; el-Mümin, 40/60.

⁵⁵ Attâr, a.g.e., s. 610. Daha geniş bir açıklama için bkz. el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 256.

⁵⁶ Attâr, a.g.e., s. 637. Ayrıca bkz. el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 235.

⁵⁷ Attâr, a.g.e., s. 637.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

'Size: 'Benim O'nunla işlem kolay değil (nefsi arındırma yolunda çabalarım, mücadele ve ağır imtihanlarım devam ediyor)' diyorum. Siz hâlâ bana 'Patlıcan ye!' diye ısrar ediyorsunuz!''⁵⁸

el-Harakânî, kâmil bir sūfinin vasıflarını anlatırken nefsi tezkiye yöntemlerinden biri olan az yeme ve içme hususunda şunları söylemiştir: "Allah'ın adını anan kimsenin şu üç halden boş olmaması gerekir. Ya idrarının (nefsini terbiye ederken susuz kalması sonucu) kan gibi kızarması gerekir ya kömür gibi siyah; yahut (susuzluktan) ciğeri pare pare kopup önüne dökülmelidir. Devamla dedi ki: "Çok defa elimi bedenime götürürken beş parmağım kana bulaştığı halde (bedenimi beslediğimden), hâlâ Allah'ı O'na yaraşır şekilde (nefsimi bütün duygularından/ihtiyaçlarından arındırarak) anmış değilim."⁵⁹ "Üç halden biri (sende) ortaya çıkmadıkça bu dünyadan gitme! Ya Allah'a olan muhabbetinden dolayı gözyaşının kana dönüştüğünü görmelisin; ya O'nun korkusuyla (O'na saygısızlık etme endişesiyle) kendi idrarının kana dönüştüğünü görmelisin. Ya da uyanık olduğun halde, (çilelere katlanarak, aç ve susuz kalarak) kemiklerinin eriyerek inceldiğini görmelisin."⁶⁰ "Sordular: 'Erler vuslatta (fenâ halindeyken) neden ağlarlar?' Dedi: 'Gönül (Allah aşkıdan) ağlayınca gözyaşı kan olur; (Hakk'ın tecellilerini) göz görünce idrar kan olur; (ilâhî ilhamları ve ikramları) kulak duyunca kemik erir; (böylece) zamanı gelince fenâ meydana gelir."⁶¹ Görüldüğü üzere marifete ermek ve fenâ makamına ulaşmak için çok ciddi mücadele gerekir. Nitekim Yüce Allah'ın adı anıldığında ve Kur'an'ın âyetleri okunduğunda kâmil bir müminin kalbi ürperip titrer ve tüyleri diken diken olur.⁶²

"Şeyh (el-Harakânî) müride sordu: 'Hiç zehir içtin mi?' Mürit: 'Hayır, kim zehir içerse ölüyor' dedi. Şeyh: 'O halde sen, asla helâl (ekmek) yememiş olmalısın; çünkü kim yediği ekmeğin zehir gibi olduğunu düşünmezse, helâl yemiş sayılmaz' dedi."⁶³ O, bu sözüyle, "zehir bedeni öldürür, böylece ruh Allah'a kavuşur. Zira beden, Dost ile dost arasındaki perdedir. Yeme ve içme ise bu perdeyi daha da güçlendirir ve bedene destek sağlar. Dolayısıyla nefsi terbiye için aç ve susuz kalmak ve böylece O'na vasıl olmaya çalışmak gerekir. Bu nedenle helal yiyeceklerin bile zehir gibi olduğunu düşünerek mümkün merteye onlardan bile kaçınmak icap eder" demek istemiş olabilir.

1.3. Az Uyku Tavsiyesi

"Naklederler ki şeyh (el-Harakânî), kırk yıl (uzun yıllar, genellikle) başını yastığa koymamıştı. Bu süre boyunca yatsı abdestiyle sabah namazını kılardı. Bir gün aniden yastık istemiş, sohbet katılanlar sevinmiş ve: 'Ya Şeyh! Ne oldu?' demişler. Şeyh demiş ki: 'Ebû'l-Hasan Hak Teâlâ'nın (yaptıklarımıza) muhtaç olmadığını bu gece görmüştür!'"⁶⁴ el-Harakânî, yıllarca uykusuz kalarak yaptığı nefis tezkiyesinin sonunda belli merhaleleri kat ettikten sonra söz konusu ifadeyi kullanmış olmalıdır. Ancak bu durum, onun ibâdet yapmayı tamamen terk ettiği yahut ibâdet yapmamayı tavsiye ettiği anlamına kesinlikle gelmemektedir. Zira el-Harakânî, belirli aşamaları kat etmiş, bundan sonra yapılacak çok daha önemli işler olduğuna dikkat çekmek

⁵⁸ Attâr, a.g.e., s. 637.

⁵⁹ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 255; el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Kantarcı, s. 52-53. Ayrıca bkz. Çiftçi, Hasan, *Şeyh Ebû'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri), Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Şehit Ebû'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 157. Bu tür hâller tasavvufta çok ileri mertebelere ulaşmış kimselerde görülebilir. Başlangıç seviyesindeki bir sâlikin, mürşidinin denetim ve gözetimi altında seyr-u sülûkünü devam ettirmesi uygun olmalıdır.

⁶⁰ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 255. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 157; el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Kantarcı, s. 53; Attâr, a.g.e., s. 630.

⁶¹ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 236.

⁶² el-Enfâl, 8/2; el-Hac, 22/35; ez-Zümer, 39/23.

⁶³ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 221.

⁶⁴ Attâr, a.g.e., s. 600.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

amacıyla böyle söylemiş olabilir. Bununla birlikte o, civanmertlerine az uyumalarını tavsiye etmiştir. Zira uykusuz kalmaktan maksat; tefekkür etmek, ilim öğrenmek, ibâdet etmek ve Allah'ı zikretmektir. Nitekim Yüce Allah, yeteri kadar istirahat edildikten sonra, kalkıp ümit ve korku ile dua edenleri ve seher vakti istiğfar edenleri övmektedir.⁶⁵

Öte yandan el-Harakânî'nin çağdaşı Kuşeyrî, bu konuda farklı düşünmüş ve şunları ifade etmiştir: “*Nefsânî arzuları terk etmek ve nefsi kırmak, onun isteklerinin zıttına hareket etmek suretiyle onu tedavi ve terbiye etmek; açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi güçsüz ve kuvvetsiz hale gelmeyi temin eden mücâhede nevilerinden daha mükemmel ve daha tesirli bir tedavi tarzıdır.*”⁶⁶ Görüldüğü üzere Kuşeyrî, aç, susuz ve uykusuz kalmak yerine, “güçlü bir iradeyle nefsin kötü duygularının kontrol altına alınması gerektiğini” söylemiştir ki bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

1.4. Az Konuşma Tavsiyesi

el-Harakânî, çevresindekilere az konuşmalarını şöyle tembihlemiştir: “*Erlerin didinmeleri kırk yıldır. Dilin (söz) doğruluğu için on yıl, elin (beden, amel) doğruluğu için on yıl, gözün (bakış) doğruluğu için on yıl, kalbin (tefekkür) doğruluğu için on yıl didinmek (çile çekmek ve mücadele etmek) gerekir. İmdi her kim kırk yıl bu şekilde yol yürürse ve davası da hak olursa, ümit olunur ki boğazından çıkan seste heves (makam, mevki ve servet arzusu) bulunmaz.*”⁶⁷ “*Dediler ki: ‘Onun bir işareti olur mu?’ Şeyh, dağa yönelerek: ‘Allah!’ dedi, dağdan kayalar kopup düşmeye başladı.*”⁶⁸ Kanaatimizce böyle bir seviyeye gelmek için Allah yolunda üstün mücadele ve sabır gerekir. Azim ve gayret olmadan bir şey elde etmek mümkün değildir. Dolayısıyla el-Harakânî, “sözler”in, “davranışlar”ın, “bakışlar”ın ve “düşünceler”in olgunlaşması için zamana ve kararlılığa ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir, denilebilir.

“*Menkabede anlatıldığına göre bir gün Lokman Hekim (Allah ondan razı olsun) çocuğuna şöyle demiştir: ‘(Oğulcuğum!) Bugün (nerede) neyi konuşursan not et, (ayrıca nafîle) oruç tut ve konuştuğularını akşam bana arz ettikten (hesabını verdikten) sonra iftarını aç!’ Akşam olunca, (baba oğul) birbirlerine hesap verinceye kadar vakit geç oldu (çocuk iftarını açamadı. Lokman oğluna) ertesi gün de aynı şeyi söyledi; (yine) hesap verinceye kadar geç oldu. Üçüncü gün de aynı şeyi söyleyince çocuk (bu sefer kendi kendine şöyle) dedi: ‘Yaptıklarımı ve söylediklerimi akşam arz edip hesap verinceye kadar yemeğim (yine) gecikir (öyleyse bugün hiç konuşmayayım).’ O gün hesap verme korkusundan hiçbir şey konuşmadı. Akşam babası hesap isteyince çocuk dedi: ‘Hesap verme korkusuyla hiç konuşmadım.’ Lokman: ‘Gel (o zaman) hemen yemek ye!’ dedi. Şeyh (el-Harakânî bu kıssayı civanmertlerine naklettikten sonra) dedi ki: ‘Kıyamet günü az konuşanların durumu, Lokman’ın oğlunun durumu gibi (çok) iyi olacaktır!’”⁶⁹ Görüldüğü üzere o, civanmertlerine buradan gereken dersi almalarını tavsiye etmekte; az ve öz konuşmanın önemine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte o, tamamen susmayı ve hiç konuşmamayı önermemektedir. Zira hakiki bir civanmert konuşması gereken yerde konuşur; gerçeklerden yana ilkeli, kararlı, tutarlı ve asil bir duruş sergiler. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de müminlerin boş ve anlamsız sözlerden yüz çevirecekleri,⁷⁰ faydasız şeylerle uğraşanlara rastladıkları zaman yanlarından vakarla geçip gidecekleri⁷¹ ve alçaltıcı azabı hak edenlerin yaptığı gibi “eğlence olsun diye boş ve lüzumsuz laflara zaman ayırmayacakları (lehve’l-hadis)”⁷² ifade edilmektedir.*

⁶⁵ el-Âl-i İmrân, 3/16-17; ez-Zâriyât, 51/18.

⁶⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 223.

⁶⁷ Attâr, a.g.e., s. 630.

⁶⁸ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 253-254.

⁶⁹ el-Harakânî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 265.

⁷⁰ el-Müminün, 23/3.

⁷¹ el-Furkân, 25/72; el-Kasas, 28/55.

⁷² el-Lokman, 31/6.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

1.5. Göze Sahip Olma Tavsiyesi

“(el-Harakâni’ye) sordular: ‘Vesvese neden doğar?’ Dedi ki: ‘Üç şey kalbi meşgul eder (ve vesveseye neden olur): Göz, kulak ve lokma. Oysaki gözle gördüğün şey (haramlar ve faydasız şeyler) kalbi meşgul etmemelidir. Kulakla duyduğun şey (boş ve lüzumsuz şeyleri dinlemek) kalbi meşgul etmemelidir. Haram lokma (yemek kalbi meşgul etmemelidir. Zira haram lokma) kalbi kirletir ve vesvese(ye neden olur; şeytanın yakın arkadaşlığı⁷³ bu haram lokmadan) doğar.’⁷⁴ O, bu sözüyle müminlerin gözlerini haramdan sakınmalarını emreden âyet⁷⁵ ve sahih hadislerle⁷⁶ atıfta bulunmuş ve müminleri uyarılmış olmalıdır. Nitekim bu tavsiye, tasavvufî düşünce sisteminde sürekli yapılmaktadır. Hücvîrî (ö. 465/1072) de aynı hususa dikkat çekmiş; “Gözün şehveti görmek, kulağın(ki) işitmek, burnun(ki) koklamak, dilin(ki) konuşmak, boğazın(ki) tatmak, bedeninin(ki) dokunmak ve ellemek, aklınki de düşünmektir” diyerek sâlikin nefisine hâkim olması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁷

1.6. Dünyayı Terk Etme Tavsiyesi

el-Harakâni, dünyaya ve içindekilere hiçbir zaman değer vermemiş, dünyayı dönüştürmeyen talakla boşadığını⁷⁸ şöyle ifade etmiştir: “Şayet Ulu ve Yüce Allah, zamanımızda güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar olan alandaki halkı (tüm varlıkları) kıyâmet günü bana bağışlasa şu baştaki gözle dönüp bakmam bile. Buysa Allah’ın dergâhında büyük bir himmet sahibi oluşumdandır.”⁷⁹ “Şayet bütün dünyayı altın yapıp mümine verseler, mümin bunu O’nun rızası için harcar. Elinde harcanmadık bir dinar kalsa bir kuyu (çukur) kazıp bir daha çıkarmamak üzere onu buraya kor (ona değer vermez. Ancak) ölümünden sonra mirasına konanlar onu buradan çıkarıp, un ve birkaç kerpiç yaparak birbirinin başına ve yüzüne vururlar (dünyayı önemsediklerinden bu küçük miras için bile birbirleriyle kavga ederler.)”⁸⁰ “Şu dünyadan dört yüz dirhem borçlu ayrılmayı, bundan hiçbir şey ödemediğim için hak sahiplerinin kıyâmet günü gelip yakama sarılmalarını, birinin (bu dünyada) talep ettiği bir ihtiyacını karşılayamamış olmaya tercih ederim.”⁸¹ el-Harakâni, bu sözüyle “çünkü ben yatırıma bu dünyaya değil ahirete yapıyorum ve orada tüm bu çabalarımın karşılığını alacağıma da bütün kalbimle inanıyorum. Ancak bu dünyada insanlara yardımcı olabilmek için çırpınmanın çok daha önemli olduğunun da farkındayım” demek istemiş olmalıdır.

⁷³ “Allah’ın zikrini (Kur’an’ın ilkelerini) umursamayan kimseye bir şeytanı (şeytanlaşmış bir insanı) musallat ederiz de onun yakın bir dostu olur. Şüphesiz bu şeytanlar (birlikte olmaktan memnun kaldıkları o şeytanlaşmış kimseler) onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar.” ez-Zuhrûf, 43/36-37. Ayrıca bkz. el-Hac, 22/3-4; en-Nûr, 24/21. Diğer taraftan şeytan da tıpkı münafıklar gibi kararsız ve ikiyüzlüdür. “Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, “İnkâr et” der; insan inkâr edince de, “Şüphesiz ben senden uzağım (senin yaptıklarından sorumlu değilim.) Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım” der. Nihayet ikisinin de (azduranın da azanın da) akıbeti, ebediyen içinde kalacakları ateştir. İşte zalimlerin cezası budur.” el-Haşr, 59/16-17.

⁷⁴ el-Harakâni, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 224.

⁷⁵ en-Nûr, 24/30-31.

⁷⁶ “Sizden kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa, yanında mahremi olmayan bir kadınla baş başa kalmasın. Çünkü bunu yaparsa üçüncüleri şeytan olur.” Buhârî, 67/Nikâh, 111 (VI, 158-159); “Allah her organa zinadan payını yazmıştır. Gözün zinası bakmaktır. Kulağın zinası duymaktır. Elin zinası tutmaktır... Nefis ister ve arzular. Azalar ise, ya bunu uygular veya terk eder.” Müslim, 46/Kader, 5 (III, 2046-2047); “Ey Ali! İlk gördüğünün ardından tekrar bakma. İlk bakış sana ait, sonraki ise (günah) caiz değildir.” Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as, **Sünenu Ebî Dâvud**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 12/Nikâh, 43 (II, 610). Ayrıca kalbin, gözün, dilin ve işitmenin şerrinden sakınmakla ilgili bir hadis için bkz. Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu’ayb, **Sünenu’n-Nesâî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 50/İstiâze, 4, 10 (VIII, 255-256, 259).

⁷⁷ Hücvîrî, a.g.e., s. 324.

⁷⁸ Gazneli Sultan Mahmud’a dünyaya değer vermediğini ifade ederken böyle söylemiştir. Bkz. el-Harakâni, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 299-300.

⁷⁹ Attâr, a.g.e., s. 603.

⁸⁰ Attâr, a.g.e., s. 638.

⁸¹ Attâr, a.g.e., s. 638.

“(el-Harakâni’ye) sordular: ‘O’nun (Allah’ın) dostlarının alâmeti nedir?’ ‘Kalbinde dünya sevgisi taşımamaktır’ dedi.”⁸² “Âlimin biri şeyhe sordu: ‘Hiyanetsiz nasihat nasıl olur?’ Şeyh dedi: ‘Nasihat ettiğinde, onlardan (cemaatten) daha üstün olduğunu ima etmek maksadıyla başını dik tutmadığın (gururlanmadığın, kibre kapılmadığın, kürsüden mütevazı bir şekilde indiğin) ve dünyaya karşı tamahkâr olmadığın halde (karşılık beklemeden, çıkar gözetmeksizin ve içtenlikle) yaptığın nasihattir.”⁸³ O, insanlara nasihat eden kişinin başkalarına örnek olabilmesi için dünyayı terk etmesi, makam ve mevki peşinde koşmaması ve son derece alçak gönüllü olması gerektiğini söylemeye çalışmaktadır, denilebilir.

el-Harakâni, dünya sevgisini kalbinde taşımayan hikmetin nasıl verileceğini ise şöyle açıklamıştır: “Şeyh (el-Harakâni) dedi: ‘Habere göre (Yüce) Allah, hikmeti (dünyaya) gönderir ve yetmiş bin melek onunla kol kola dolaşır; içinde dünya sevgisi bulunmayan bir kalbe girerek onda yerleşmek ister. (Nihayet hikmet, İslâm’ı gerçek anlamda özümsemiş, dünyayı kalben terk etmiş bir kimseyi bulduktan sonra) o meleklere: ‘Ben yerimi buldum, artık siz de yerinize gidin’ der. (Kalbine yerleştiği o salih/müttakî) kul ertesi gün Allah’ın kendisine verdiği hikmetle (ilâhî sırların ve gerçeklerin bilgisiyle) konuşur.”⁸⁴

“Yarın (cennette) Allah’ı görecek miyiz, görmeyecek miyiz?’ konusunda insanlar ihtilaf ediyorlar. Ebû Hasan ise peşin alışveriş yapmaktadır (işini sağlama almaktadır). Çünkü akşam yiyeceği olmayan, başından çıkardığı sarığı ve eteği altına sürüp (onların) üstüne oturan bir dilencinin veresiye alışveriş etmesi zaten imkânsızdır.”⁸⁵ O, bu sözünü “benim zaten O’ndan başka kimsem yok; O’na inancım tam ve cennette O’nu göreceğime de hiç şüphem yok. Zira ben işimi peşin yaparım ve garantiye alırım; çünkü veresiye ile uğraşmayı sevmem. Zaten dünya ve içindekilere de değer vermem. Bu tür tartışmalara hiç zaman ayıramam ve işime bakarım” demek istemiş olmalıdır. Nitekim büyük mutasavvıflardan olan Hârîse; “Nefsimi dünyadan uzaklaştırdım, gündüzlerimi susuz, gecelerimi uykusuz geçirdim. Şimdi ben Rabb’imin Arş’ını âşikâr bir surette görür gibiyim”⁸⁶ ve “Kendimi dünyadan çekince, gayb olan şey (öbür âlem) hazır; hazır olan şey (bu dünya) gayb hâle geldi”⁸⁷ diyerek dünyaya önem vermemesinin bir neticesi olarak bu dünyadayken gaybe ait halleri keşfettiğini, ahirette ise Yüce Allah’ı göreceğine bütün kalbiyle inandığını ifade etmiştir. Ünlü sûfilerden Ebû Turab en-Nahşebî (ö. 245/859) de; “Kalbinde dünya için azıcık bir yer olan, Allah’ın rızasına nail olamaz”⁸⁸ derken dünyanın geçici güzelliklerine dalıp gitmenin insanı Hak’tan uzaklaştıracağına dikkat çekmiştir.

Diğer taraftan el-Harakâni, ‘Kâmil insan kimdir?’ sorusunu cevaplarırken dünyayı terk etme konusunda şunları söylemiştir: “Mustafa (s.a.v.) istisna edilirse, er (hakiki mümin) odur ki, onu burada (bu dünyada) kimse bulamaz. Oysa mahlûk olduğun sürece (bu dünyaya kapıldığın ve dünya için çalıştığın sürece) seni herkes bulur. Yani halk âleminden (dünyaya değer verenlerden) değil, emir âleminden (ahiret için, Allah’ın rızasını kazanmak için çalışanlardan) ol! (Bu dünyanın geçici güzelliklerine takılıp kalma ve ahiret hayatında Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya odaklan!)”⁸⁹ “Bir kimsenin sohbeti ve hürmete layık olabilmesi için gözünün (bu dünyanın güzelliklerine karşı) kör, dilinin (boş şeyler konuşmaya karşı) dilsiz, kulağının (anlamsız sözler

⁸² el-Harakâni, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 222.

⁸³ el-Harakâni, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 226.

⁸⁴ el-Harakâni, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 242.

⁸⁵ Attâr, a.g.e., s. 614.

⁸⁶ Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, **et-Taarruf li Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf, (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979, s. 201.

⁸⁷ Kelâbâzî, a.g.e., s. 190.

⁸⁸ Sühreverdî, Şihâbuddin, **Avârifü’l-Meârif, (Tasavvufun Hakikatleri)**, Çev.: Abdulvehhâb Öztürk, Saadet Yay., İstanbul, 2010, s. 649.

⁸⁹ Attâr, a.g.e., s. 621.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

işitmeye karşı) sağır olması gerekir.”⁹⁰ “Allah önüme öyle bir sefer çıkardı ki, bu seferde çölleri, dağları, tepeleri, ırmakları, inişleri, yokuşları, korkuları, ümitleri, gemileri, denizleri geçtim (aşım). Tırnak ve saçtan, ayak parmağıma kadar her şeyi (tüm maddî varlığımı) geride bıraktım. Ondan sonra bildim ki, (daha tam kâmil bir) Müslüman değilim. Dedim: ‘Ey Allah’ım! Halkın (insanların) nazarında Müslümanım ve Senin nazarında zünnar (şirk) sahibi biriyim; Senin nazarında da (gerçek bir) Müslüman olmam için zünnarımı kes! (Öyle ki, Senden başkasına muhtaç olmayayım; kalbimdeki her türlü kötü duyguyu kaldır; beni arındır; dünya sevgisini kalbimden al ki, Sana hiçbir şeyi asla ortak koşmayayım!’”⁹¹

Görüldüğü üzere el-Harakânî, her zaman boş, faydasız ve anlamsız sözlerden uzaklaşmış, dünyaya ve içindekilere asla değer vermemiş, dünyanın geçici güzelliklerini elinin tersiyle itmiş, maddiyat beklentisi, makam ve mevki derdinin olmadığını ifade etmiştir. Nitekim onun bu sözlerinin âyetlerle örtüştüğü görülmektedir.⁹²

1.7. Halvet Tavsiyesi

el-Harakânî; “Allah’a giden yollar sayılamayacak kadar çok! Ne kadar kul varsa Allah’a giden yol o kadardır. Yürüdüğüm her yolda bir kavim gördüm. ‘Allah’ım! Beni öyle bir yola yönelt ki o yolda yalnızca ben olayım, bir de Sen! deyince önüme hüznün yolunu çıkardı ve (Allah): ‘Hüzün (yalnızlık) ağır bir yükür, halk onu çekmeye takat getiremez’ dedi”⁹³ derken yalnızlığın, inzivaya çekilip zaman zaman insanlardan uzaklaşmanın ve tefekküre dalmanın kolay olmadığını, buna herkesin güç yetiremeyeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte el-Harakânî, kendisinin bunu başardığını ima etmiş, civanmertlerinden de başarmalarını isteyerek onları cesaretlendirmiştir. Nitekim o; “Yüce Allah, kismetlerini kullarının önüne koydu; herkes nasibini aldı, civanmertlerin nasibi hüznün oldu”⁹⁴ derken de bu dünyanın geçici güzelliklerine aldanmayan, sürekli tefekkür halinde olan civanmertlerin hüznün yükünü taşıyabilecek kapasiteye ulaşacaklarını, zira kendisinin bir civanmert olarak bunu başardığını söylemiştir. Ancak o tamamen dünyadan el etek çekmeyi, tâc ile hırkaya bürünmeyi ve belli evrâdü ezkâr ile iktifa etmeyi yeterli görmemiş ve böyle bir tavsiyede de bulunmamıştır. Bu bakımdan onun halvet tavsiyesi doğru değerlendirilmeli, “İş kendilerinden el çekmedikçe (ölüm onlara gelinceye kadar), civanmertler işten (görev ve sorumluluklarından asla) el çekmez”⁹⁵ sözü doğru anlaşılmalıdır.⁹⁶

el-Harakânî; “Afiyeti aradım yalnızlıkta buldum, selameti de susmada!”⁹⁷ “Rızkımın O’na ait olduğunu yakînen bilmedikçe, (yaptığım) işten el çekmedim. Halkın acizliğini (anlayış kıtlığını, tembelliklerini, zavallılıklarını) görmedikçe onlara sırt çevirmedim.”⁹⁸ “(Anlaşılmadığınızı düşündüğünüz zamanlar) halkla değil, Hak’la sohbet ediniz (O’nun esmâsını tefekkür ediniz! O’na

⁹⁰ Attâr, a.g.e., s. 629.

⁹¹ Attâr, a.g.e., s. 605.

⁹² “Her can ölümü tadacaktır: Böylece Kıyamet Günü [yapıp-ettiklerinizin] karşılığı size tam olarak ödenecektir; orada ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulacak olanlar, gerçek bir zafer kazanmış olacaklardır: Zira bu dünya hayatı (na düşünlülük), kendi kendini aldatma zevkinden başka bir şey değildir.” el-Âl-i İmrân, 3/185. Ayrıca bkz. el-Ankebût, 29/57. “Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha değerli ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmayacak mısınız?” el-Kasas, 28/60. Ayrıca bkz. eş-Şûra, 42/36. “Mal mülk ve çocuklar dünya hayatının süsleridir; ama ürünü kalıcı olan dürüst ve erdemli davranışlar ise, karşılığı bakımından, Rabbinin katında daha değerli ve bir ümit kaynağı olarak daha verimlidir.” el-Kehf, 18/46. “[Unutmayın ki,] size ne verildiyse bu dünya hayatından [geçici] bir zevk almanız içindir. Allah katında olan ise daha iyi ve daha kalıcıdır. [Bu ödül,] iman eden ve Rablerine güvenenler [içindir].” eş-Şûrâ, 42/36.

⁹³ Attâr, a.g.e., s. 611.

⁹⁴ Attâr, a.g.e., s. 634; Çiftçi, a.g.e., s. 46.

⁹⁵ Attâr, a.g.e., s. 629.

⁹⁶ Onun bu sözü şu âyetle örtüşmektedir: “Boş kaldığın zaman hemen başka işe koyul!” el-İnşirâh, 94/7.

⁹⁷ Attâr, a.g.e., s. 611.

⁹⁸ Attâr, a.g.e., s. 620.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

dua ediniz ve sürekli O'nu zikrediniz). Çünkü görülmeye de, sevilmeye de, naz edilmeye de, hitap edilmeye de, dinlemeye de değer olan Allah'tır."⁹⁹ "Yalnız başına oturan (inzivaya çekilen) Rabbiyle bulunur. Rabbini sevmiş olması da bunun işaretidir"¹⁰⁰ derken aynı duyguları taşımış ve zaman zaman inzivaya çekilmenin önemine işaret etmiştir. Nitekim onun yaşadığı Horasan bölgesinde korku ve hüznün hâkim olduğu bir zühd anlayışının geliştiği bilinmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla el-Harakânî'nin bütün bu sözleri göstermektedir ki, pek çok büyük İslâm âlim ve mütefekkiri gibi o da Yüce Allah'a daha yakın olmak ve O'nda fâni olmak amacıyla yalnızlığı tercih etmiştir. Bu nedenledir ki o: "Allah ile (O'nun azametini ve yüceliğini düşünerek) bir tek nefes almak, bütün yer ve gökteki her şeyden daha iyidir (hayırlıdır)"¹⁰² demiştir. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910) de; "Allah Teâlâ, kulların kalplerini kendine ne kadar yakın görürse, O da onlara o kadar yaklaşır. Artık kalbine ne kadar yakın olduğuna bak!"¹⁰³ derken Allah'ın rızasını kazanmak isteyen bir kulun O'na yakın olmaya çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Zira bir kul, Yüce Allah'a ne kadar değer verirse Yüce Allah da o kula o kadar değer verir.

1.8. Tefekkür Tavsiyesi

el-Harakânî, tefekküre çok büyük önem vermiş ve civanmertlerine sürekli tefekkür tavsiyesinde bulunmuştur. Nitekim o şöyle söylemiştir: "Müminlerin organlarından (herhangi birinin aralıksız Yüce Allah (O'nun emir ve tavsiyeleri) ile meşgul olması gerekir. Ya O'nu kalbiyle anmalı ya da diliyle O'nu zikretmelidir. Ya gözle O'nun görmek istediğini görmeli, ya eliyle cömertlik yapmalı ya da ayağıyla insanları ziyaret etmelidir. (Yani, tüm insanlara İslâm'ı anlatmalı, Allah'ı tanıtmalı, onların dert ve problemlerini dinlemeli ve çözüm önerileri üretmeli, her konuda onlara yardım elini uzatmalıdır.) Veya başıyla (aklıyla, fikir ve düşünceleriyle) inananlara hizmette bulunmalıdır. Veyahut kesin bir inanç ile (elinden başka bir şey gelmiyorsa kabul olunacağına inanarak) Allah'a dua etmelidir. Ya da aklından (zihin ve düşünce dünyasında) marifete ulaşmaya (tefekküre, teakkula, tedebbüre, tezekküre devam edip Allah'a yakın olmaya, fenâ mertebesine ulaşmaya) çalışmalı veya her işinde ihlaslı olmalıdır. Ya da kıyâmet gününün çetin geçeceği konusunda tüm insanları uyarmalı (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker yapmalıdır). Böyle bir kimsenin (yeniden diriliş gününde) kabirden başını kaldırır kaldırmaz kefenini sürte sürte cennete gireceğine ben kefilim."¹⁰⁴ Görüldüğü üzere el-Harakânî, talebelerini motive ederken güvenilir dinî bilgiler yanında sağlam bir mücâhede ruhu aşlamış ve daima tefekkür tavsiyesinde bulunmuştur. Bu nedenledir ki o; "Namaz kılıp oruç tutan kimse halka; (derin ve sağlıklı) düşünen kimse (ise) Hakk'a yakındır"¹⁰⁵ demiştir.

Tefekkürü sadece tavsiye ile yetinmeyen el-Harakânî; "İki yıl aklım bir fikirde (ve zor bir meselede) takılıp kalmıştı (sürekli o konuyu tefekkür etmeye devam ettim). O fikir (düşünce) benden yok olmadan gözüme bir damla uyku girmedir. Bu yol kolay mıdır sanıyorsunuz?"¹⁰⁶ derken de dinî ve tasavvufî konularda bizzat tefekküre devam ettiğini ve Müslümanların sıkıntılarını kendine dert edindiğini göstermektedir, denilebilir.¹⁰⁷

⁹⁹ Attâr, a.g.e., s. 620.

¹⁰⁰ Attâr, a.g.e., s. 628.

¹⁰¹ Öngören, Reşat, "Tasavvuf", **DİA**, İstanbul, 2011, XL, 121.

¹⁰² Attâr, a.g.e., s. 627.

¹⁰³ Sühreverdî, a.g.e., s. 666.

¹⁰⁴ el-Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 43.

¹⁰⁵ Attâr, a.g.e., s. 633.

¹⁰⁶ Attâr, a.g.e., s. 607.

¹⁰⁷ Onun tefekkür anlayışıyla ilgili bilgi için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, s. 2053-2071.

1.9. Ölümü Düşünme Tavsiyesi

el-Harakânî, nefis tezkiyesiyle meşgul olanların ölümü ve öldükten sonraki hayatı düşünmelerini, bunun için hazırlık yapmalarını istemiş ve onları şöyle uyarmıştır: “Ölümsüz bir hayata kavuşman için günde bin kere ölüp dirilmelisin (sürekli Allah’ın sıfatlarını ve kâinatı tefekkür etmeli ve öleceğini aklından asla çıkarmamalısın.)”¹⁰⁸ “Öyle yaşamalısınız ki, sanki canınız çıkmış da dişleriniz ile dudaklarınız arasında duruyor olsun; kırk yıl var ki canım, dudak ile diş arasında böyle durmakta!”¹⁰⁹ “(el-Harakânî’ye) sordular: ‘Uyanık olmak (gafler uykusuna dalmamak) için ne yapmalıyız?’ ‘Ömrünüzü bitmiş sayınız! Ve son nefesinizin gelip iki dudağınızın arasında çıkmak üzere durduğunu düşününüz!’ dedi.”¹¹⁰

el-Harakânî, zaman zaman mezarlıkları ziyaret etmiş, ibret almış ve çevresindekilere de oraları ziyaret etmelerini zımnen şöyle tavsiye etmiştir: “Geliyor ve şu mezarlığın kenarına çömeliyor ve diyordum ki: ‘Ta ki bu garip, şu mahpuslarla bir an otursun!’”¹¹¹ el-Harakânî; “Yirmi yıl var ki (düşünmekteyim), kefenimizi semadan getirip başımıza geçirmişler. Bizse başımızı kefenden dışarı çıkarmış halde (hâlâ) konuşmaktayız!”¹¹² sözüyle de adeta, “ölüme her zaman hazırlıklı olmak lazım, ölüm bizi her yerde bekliyor. Öleceğimiz kesin ama biz hâlâ düşünmeden konuşmaya devam ediyoruz.¹¹³ Boş şeylerle vakit öldürüyoruz. Bu dünya hayatı gelip geçici, oysa ölüm gerçek,¹¹⁴ öyleyse ebedî olan ahiret hayatını¹¹⁵ kazanmaya bakalım!” demek istemiş olmalıdır.

el-Harakânî şöyle demiştir: “İhtiyarladım göçüp gitme zamanı geldi. (Mümin bir) kulun yapması gereken işleri Allah’ın yardımıyla yerine getirdim. Lütuf olarak (imanlı ve ihlaslı) kullara verilen her şeyi (Rabbim) şükürler olsun ki bana (da) vermiştir. Bu sözü bazen muameleye (tecrübeme ve birikimime), bazen de (O’nun verdiği) lütfâ dayanarak söylüyorum. (Herkes oraya kolay kolay ulaşamaz) halk için (sıradan insanlar için) oraya yol yoktur. Ölüm (dünyada yolcu/misafir olan bir insan için) yol aletidir (bir araçtır). Müminin ölümü hoş kılınсын diye (mümin ölümden korkmasın diye) Ebû Hasan elli yıldır ölümü yol aleti olarak kullanmaktadır (öyle görmekte ve insanlara öyle göstermeye ve anlatmaya çalışmaktadır).”¹¹⁶ el-Harakânî’ye göre ölüm bir son değil, ahiret hayatı için bir başlangıç, insanı ölümsüzlüğe götüren bir araçtır. Ölümle birlikte beden toprağa, ruh ise mutlak Varlığa kavuşur. Ölümle kendini hazırlamış kimsenin Rabbi ile bağı sağlamdır ve onun ölümden korkmasını gerektirecek bir durum yoktur.¹¹⁷

el-Harakânî, kendisine sorulan; “ölümden korkuyor musun?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Ölü (nefsini öldürmeyi ve şeytanını etkisiz hale getirmeyi başarmış kişi) ölümden korkmaz, cehennemle ilgili olmak üzere O’nun halkı (insanlığı) korktuğu bütün tehditler, benim tattıklarımın yanında bir zerre bile değil. (O’nun) halka vaat ettiği her rahat (cennet nimeti benim) seyrettiklerime göre bir zerre dahi değil!”¹¹⁸ el-Harakânî’nin bu sözlerinden Hz. Peygamber’in;

¹⁰⁸ Attâr, a.g.e., s. 627.

¹⁰⁹ Attâr, a.g.e., s. 605.

¹¹⁰ el-Harakânî, *Nûru’l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 223.

¹¹¹ Attâr, a.g.e., s. 638.

¹¹² Attâr, a.g.e., s. 606.

¹¹³ “Her canlı ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak sizi iyilikle ve kötülükle imtihan ederiz. Siz ancak Bize döndürüleceksiniz.” el-Enbiyâ, 21/35.

¹¹⁴ “Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur, tükenmez. Sabredenlere ecirlerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.” en-Nahl, 16/96.

¹¹⁵ “Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha değerli ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmayacak mısınız?” el-Kasas, 28/60. Ayrıca bkz. eş-Şûra, 42/36.

¹¹⁶ Attâr, a.g.e., s. 608.

¹¹⁷ Nitekim hakiki anlamda Yüce Allah’ı sevenler ölmezler, bir yerden başka bir yere taşınırlar. Konuyla ilgili bkz. Kelâbâzî, a.g.e., s. 218.

¹¹⁸ Attâr, a.g.e., s. 635.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

“Ağızların lezzetini kaçırın ölümü çok anın!”¹¹⁹ hadisinden haberdar olduğu ve bu uyarıyı tamamen içselleştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim o, bahsedilen tüm bu hususları kendisinin geride bıraktığını, bu aşamaları çoktan geçtiğini, Yüce Allah'ta fâni olduğunu, artık cennet arzusu ya da cehennem korkusu taşımadığını, tek isteğinin Yüce Allah'ın rızasına kavuşmak olduğunu ifade etmiştir, denilebilir.¹²⁰

1.10. İbadetleri İhlasla Yapma Tavsiyesi

el-Harakânî, ibâdetleri ihlasla yapmak konusunda şunları söylemiştir: “*Amele devam et ki, ihlas ortaya çıksın. Ve ihlasa devam et ki, nur ortaya çıksın. Nur ortaya çıkınca, (sen zaten Yüce) Allah'ı görüyormuşçasına ibâdet edersin.*”¹²¹ “*Gece olup insanlar uykuya dalınca, sen bu teni (maddi bedenini) zincire vur, (onu terbiye etmek için) ona işkence elbisesi giydir ve kamçıla. (Dünyanın geçici olduğunu ona öğret. Nefsinin kötü duygularını kontrol altına al!) O zaman Allah der: 'Ey kulum bu vücuttan ne istiyorsun?' de ki: 'Allah'ım! Seni istiyorum. O zaman Allah der: 'Ey kulum bu çaresizi bırak, Ben (senin mânevî derecelere ulaşmak için bu kadar çaba sarf ettiğini ve şeytanını etkisiz hale getirdiğini gördükten sonra artık) seninim (her an seninleyim.) (Öyleyse ey civanmertlerim! Biliniz ki) niyeti kalplerle bir edinceye dek, her gün Mevlâ'nın lütf ve rahmetinin eserleri üzerimize inmeye (yağmaya) devam edecektir, (bu nedenle siz tüm insanlığa hizmet etmeye bütün gücünüzle ve ihlasla devam edin!)*”¹²² el-Harakânî, önemli olanın konuşmak değil sürekli hayırlı faaliyetlerde bulunmak olduğunu bir başka sefer şöyle ifade etmiştir: “*Elli yıldır Hak'tan söz ediyorum da bu sayede kalbim ve dilim hiç yükselmedi.*”¹²³ Görüldüğü üzere o, sadece nefis tezkiyesinden söz etmek yerine gerekeni bizzat yapmış, ihlasla yapılan salih amellerin¹²⁴ insanı fuhşiyât (yüz kızartıcı işler) ve münkerâtan (kötü işlerden) uzaklaştırıp¹²⁵ manen yücelteceğine özellikle dikkat çekmiştir.

el-Harakânî, “ihlas nedir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “*Allah görüyor diye yaptıklarının hepsi ihlas, halk görüyor diye (görsün ve bilsin diye) yaptıklarının hepsi riyadır. Halkın arada işi ne? İhlas Allah'ın makamıdır.*”¹²⁶ “*Kendimi yalnız başıma bir mahlûk (kimseye bir şey ispatlama derdinde olmayan biri) olarak görmedikçe kendi amelimi ihlaslı görmedim. O'nun dışında bir kimsenin var olduğunu gördükçe (düşündükçe) amelimi ihlaslı görmedim; (baktığım) her şeyi O olarak görünce (artık) ihlas zuhur etti. O'nun ihtiyaçsızlığına bakınca (O'nun hiçbir kimsenin hiçbir şeyine muhtaç olmadığını idrak edince) bütün amelimi bir sinek kanadı kadar (bile değerli) görmedim. O'nun rahmetine baktım, (o kadar büyüktü ki) bütün halkı (onların amellerini) bir darı tanesi kadar bile görmedim. Böylesi bir yerde (durumda) bu ikisinin (insanlara gösteriş yapmanın ve amellerin çokluğu ile övünüp ihlası zedelemenin) varlığından söz edilir mi hiç? (Zira böyle yapmak Yüce Allah'ı ve O'nun rahmetinin büyüklüğünü anlamamak olacaktır.)*”¹²⁷ el-Harakânî, bu sözlerle daima gösterişten ve riyadan sakınmayı, halkın dediklerine takılıp

¹¹⁹ Tirmizî, 34/Zühd, 4 (IV, 553); Nesâî, 21/Cenâiz, 3 (IV, 4); İbn Mâce, 37/Zühd, 31 (II, 1422).

¹²⁰ Onun ölüm konusuna yaklaşımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı”, **Hikmet Yurdu**, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 114-116.

¹²¹ el-Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 54. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 136.

¹²² el-Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 257; el-Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 54-55. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 157.

¹²³ Attâr, a.g.e., s. 607.

¹²⁴ Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın insanın malına, mülküne ve dış görünüşüne bakmayacağını, kalplere (sağlam bir iman/ihlasın olup olmadığına) ve (salih) amellerine (dürüst ve erdemli davranışlarına) bakacağını söylemiştir. Bkz. Müslim, 45/Birr, 10 (III, 1987); İbn Mâce, 37/Zühd, 9 (II, 1388); İbn Hanbel, II, 285, 539.

¹²⁵ “(Ey Resulüm!) Kitaptan sana vahyolunamı oku, namazında devamlı ve duyarlı ol! Çünkü namaz (doğru ve şuurlu bir şekilde eda edildiği zaman), insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise muhakkak en büyük (ibâdet)tir. Allah, yaptıklarınızı bilir.” el-Ankebût, 29/45.

¹²⁶ Attâr, a.g.e., s. 635.

¹²⁷ Attâr, a.g.e., s. 610. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 162.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

kalmamayı, sadece Allah'ın rızasını gözeterek salih ameller işlemeyi tavsiye etmektedir. Ayrıca o, Yüce Allah'ın rahmetinin büyüklüğü karşısındaki şaşkınlığını ve hayretini gizleyemediğini ifade etmekte ve insanı kurtaracak olanın sadece belli bazı ibâdetleri yapmak değil, "Allah'ın rızasını¹²⁸ ve rahmetini¹²⁹ kazanacak Kur'an ve Sünnet odaklı çalışmalar yapmak" olduğunu söylemektedir.

1.11. İbadetlere Fazla Güvenmeme Tavsiyesi

el-Harakânî, Yüce Allah'ın kendisini mahlûkatın en şereflişi olarak yaratmasını ve sayısız nimetler bahşetmesini unutarak her şeyi kendinden bilen ve sadece ibâdetlerine güvenen bazı kimseleri şöyle uyarmıştır: "Amel yapman gerekmiyor' demiyorum. 'Ama yaptığın ameli acaba sen mi yapıyorsun, yoksa (O'nun bahşettiği nimetler sayesinde) sana yaptırılıyor mu?' bunu bilmen (düşünmen) gerekir (diyorum). Aslında kul, Allah'ın sermayesiyle (insana verdiği ömür ve sayısız nimetlerle) ticaret yapmaktadır. (Tüm bu) sermayeyi Allah'a verip gittiğinde (öldüğünde) evvel de Allah, âhir de Allah, ortası da Allah'tır (sadece O kalacaktır. Öyleyse senin bu) ticaretin O'nun sayesinde kâr eder, senin sayende değil. (Bu dünya) pazar(ın)da kendine pay görene (ibâdetlerine güvenip şımara, nankörlük edene, kibirlenene) oraya (Yüce Allah'ı hakkıyla bilip O'nu takdir etmeye ve O'na ulaşmaya) yol yoktur."¹³⁰ Görüldüğü üzere böyle bir hâlet-i ruhiyeye ulaşmak ancak sağlıklı bir tefekkürle, nefis tezkiyesiyle, ihlasla yapılan ibâdetle, Yüce Allah'ı hakkıyla takdir etmekle¹³¹ ve O'nda fâni olmakla mümkün olabilir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocası Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) de kaydettiği üzere Rebah el-Kaysî'ye; "İyi amel işleyenlerin amellerini bozan nedir?" diye sorulmuş, o da; "Allah'ın verdiği nimeti unutup kendi nefisini övmektir"¹³² karşılığını vermiştir. Dolayısıyla Yüce Allah'ın verdiği nimetleri unutarak kendini övmek, kendini kurtarıcı zannetmek, şımarık ve yaptığı amellere güvenmek kesinlikle doğru değildir.

el-Harakânî'ye göre, bir mümin yaptığı ibâdetlere fazla güvenmemeli ve nefsiyle mücadeleye aralıksız devam etmelidir. Nitekim o; "Tüm mücâhedeler için dışında değildir. Ya bedenle ibâdet (fiili olarak) ya dille zikir (konuşarak) ya da kalple fikir (tefekkür ederek yapılır.) Bunun örneği deryaya dökülen sudur. Deryaya dökülen su orada nasıl görünebilir? İşte bu şey de tamamıyla öyle. Derya görününce (Allah'a ulaşıncı) ona ait muamelelerin (ibâdetlerin) hepsi, bu arada civanmertler de batarlar (O'nda yok olurlar). Zaten civanmertlik kendi fiilini (yapıp ettiklerini/ibâdetlerini) görmemektir (bunları kendinden bilmemek ve onlara fazla güvenmemektir.) Senin fiilin (amellerin) mum, o derya ise güneş gibidir. Güneş doğunca muma ne hacet!"¹³³ derken tüm bu yöntemleri birer araç olarak görmüş ve asıl önemli olanın Yüce Allah'ı bulmak ve O'nun rızasını kazanmak olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre bir insan, nefsiyle etkin mücadele metodlarını kullanarak cihat etmeli, ama nihai hedefin Yüce Allah'ı tanımak olduğunu unutmamalıdır. Bir kul Allah'ı bilip tanıyınca ve O'na ulaşıncı artık "beden, dil ve fikir" yoluyla yaptığı mücadelenin birer araç olduğunu fark eder ve deryada suyu göremediği gibi bunların da aslında birer ayrıntı olduğunu anlar. Kısacası el-Harakânî bu sözüyle, "mum (ibâdetler) seni O'na ulaştırır. Güneşi bulanın artık muma ihtiyacı kalmaz. Mümin ibâdet yapmaya devam eder ama asıl

¹²⁸ "Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu en büyük mutluluk ve başarıdır." et-Tevbe, 9/72.

¹²⁹ Hz. Peygamber, herkesin itidal ile hareket etmesi ve orta yolu bırakmaması gerektiğini, hiç kimsenin yaptığı ameli sayesinde değil, Allah'ın rahmeti ve fazlı ile kurtulacağını, kendisinin de buna dâhil olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman es-Semerkanî, **Sünenü'd-Dârimî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 20/Rikâk, 24 (II, 613).

¹³⁰ Attâr, a.g.e., s. 625.

¹³¹ "Allah'ı hakkıyla takdir edemediler..." ez-Zümer, 39/67.

¹³² Muhâsibî, Ebû Abdillâh Hâris b. Esed el-Basrî, **er-Riâye li Hukûkillah, Kalb Hayatı**, Haz.: Abdülhakim Yüce, Işık Yay., İstanbul, 2013, s. 343.

¹³³ Attâr, a.g.e., s. 625.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

önemli olanın O'nun rızasını kazanmak ve rahmetini hak etmek olduğunu da asla unutmaz" demek istemiş olabilir.

el-Harakânî bir başka sefer şöyle söylemiştir: *"İlimden sana ne kadar lazımsa o kadarını al. İbâdetten de Şeriat senden ne kadarını istiyorsa o kadarını yap. Ama sana asıl lazım olan şudur: Sabahdan akşama kadar insanların razı olduğu, olacağı bir işte ol (insanlara faydalı ol! Çalışkan ve dürüst ol!) Akşamdan sabaha kadar da Hakk'ın memnun olacağı bir işte ol (Allah'ın adını tüm dünyaya duyuracak çalışmalar yap! Dürüst ve erdemli davranışlarda bulun! İslâm'ı en güzel şekilde yaşayarak insanlığa örnek ol!)"*¹³⁴

el-Harakânî, yaptığı bütün hayırlı hizmetlere rağmen günahlarının çokluğuna dikkat çekmiş, havf ve reca arasında olduğunu söylemekten de çekinmemiştir. O, bunu şu sözüyle ifade etmiş ve ibâdetlerine güvenerek, "ben artık cennetliğim" diyenlere de bir mesaj vermiştir: *"Ömrüme bakınca, yetmiş üç yıllık ibâdetlerimin hepsini bir saatlik kadar kısa, günahlarıma bakınca da (onları) Nûh (a.s.)'in ömrü kadar uzun gördüm."*¹³⁵ el-Harakânî ibâdetlerinin/sevaplarının azlığını kendi ömrünün bir saatlik kısmına, günahlarının çokluğunu ise Hz. Nûh'un 950 yıllık ömrüne¹³⁶ benzetmiş, korku ve ümit arasında olduğunu ifade ederek civanmertlerine dengeli olmalarını ve Yüce Allah'tan asla ümit kesmemelerini¹³⁷ tavsiye etmiştir.

1.12. İnsanların Övgülerine Değer Vermeme Tavsiyesi

el-Harakânî, hayatı boyunca doğru bir İslâm anlayışını ikame etmek için çalışmıştır. Mesela onun şu tavsiyesi miskin miskin oturan, üretmeden tüketen, "bir lokma bir hırka" anlayışını savunan tembel âbid ve zâhidlere bir uyarı niteliğindedir: *"Kalplerin en aydını, içinde halkın (takdirinin ve alkışının) yer almadığı kalptir. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk (insanlara gösteriş yapma ve övgü bekleme) düşüncesinin olmadığı ameldir. Nimetlerin en helali, kendi emeğinle (alın terinle) kazandığıdır. Arkadaşların en iyisi ise, Hak ile birlikte (Allah yolunda, O'nun rızasına ulaşma derdinde) olandır."*¹³⁸ *"Allah karşısında üç şeyi korumak zordur: Hak ileyken sırrı, halk ileyken dili, amel yaparken temizliği (nefsi arındırmayı, gösterişten uzak ve ihlaslı kalmayı)."*¹³⁹

el-Harakânî, nefsi tezkiye tecrübelerini ve yöntemlerini civanmertlerine açıklarken keramet göstermekle veya çok ibâdet yapmakla işin bitmediğini, aksine yeni başladığını şöyle anlatmıştır: *"Bu çarşıda bir pazar vardır, (buna) civanmertler (Allah dostları) pazarı derler. Ayrıca (buna) 'Hak pazarı' adını da verirler. Hakk'ın yolu oradan geçer, siz onu gördünüz mü? 'Hayır görmedik' (dediler.) 'O pazarda bazı güzel suretler var, (bazı) sâlik oraya varınca burada kalakalır. Bu suretler de kerametlerden, ibâdet çokluğundan, dünya ve ahiretten başka bir şey değildir (oysa seyr-u sülûk devam etmekte iş burada bitmemektedir). Kulun yapması gereken en iyi iş şudur: Halkı bir yana bırakır, Allah ile baş başa kalır (O'nda fâni olur), alnını secdeye kor, lütuf deryasını geçip Hakk'ın vahdetine erer, kendinden (nefsinden, egosundan, bencilliğinden, her türlü kötü ve olumsuz duygularından) kurtulur. (Artık) her şey ona yaptırılır, oysa o ortada yok (her an Allah iledir!)"*¹⁴⁰

¹³⁴ Attâr, a.g.e., s. 625-626.

¹³⁵ Attâr, a.g.e., s. 620.

¹³⁶ el-Ankebût, 29/14. Hz. Nûh'un yaşam süresi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bu sürenin kesretten kinaye olduğunu ve "çok uzun yıllar" anlamına geldiğini söyleyenler bulunmaktadır. Bazıları ise onun 950 yıl yaşamadığını aksine kavmi arasında bu kadar süre geçirdiğini söylemektedirler. Hz. Nûh, bu uzun yıllar boyunca kavmini dine davet etmiş, ancak çok az sayıda insan onun bu davetine icabet etmiştir. Tufandan sonraki yıllar ise eskiye nazaran daha verimli geçmiş ve inananların sayısında daha fazla artış olmuştur, denilebilir.

¹³⁷ Müminler asla Yüce Allah'tan ümit kesmezler. Bkz. el-Yûsuf, 12/87.

¹³⁸ Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtu'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds*, (Nşr.: Mehdî-yi Tevhîdi Pür), İntişârât-i Kitâbfulûşî-yi Mahmûdî, Tahran, 1336, s. 299'den naklen bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 35.

¹³⁹ Attâr, a.g.e., s. 623-624.

¹⁴⁰ Attâr, a.g.e., s. 621-622.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

1.13. Kötü Huyları Yenme Tavsiyesi

el-Harakânî, ruhu bedeninin esaretinden kurtarmak için haset, riya, kibir ve benzeri tüm kötü hasletlerin tedavi edilmesini gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “(Ey insan!) Eğer senin tandırından senin elbisene bir ateş sıçrarsa, onu hemen söndürmeye çalışırsın. (Öyle de) senin dinini yakacak bir ateşi, yani senin kalbinde bulunan kibir, haset ve riya ateşini, nasıl uygun bulursun (da bu ateşi söndürmek için hiçbir çaba sarf etmezsin? Bu olacak şey midir?)”¹⁴¹ O, bu sözüyle Hz. Muhammed’in; “Haset etmekten sakının! Zira haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi insanın sâlih amellerini yiyip bitirir”¹⁴² ve “Kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse cehenneme girmez; kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse de cennete giremez”¹⁴³ hadislerine atıfta bulunmuş olmalıdır.

Ebu'l-Hüseyin el-Varrâk; “Tarifi imkânsız duygularla Allah’ı sevmek ve O’nunla sevinmek, kalpte bulunan bütün kötü duyguları yakan ve yok eden bir ateştir”¹⁴⁴ diyerek Allah sevgisiyle dolu bir kalpte kötü duygulara yer olmayacağına ve böyle bir gönülde bunların barınamayacağına dikkat çekmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî de Allah sevgisini; “Sevenin sıfatlarının yerine Sevilenin sıfatlarının geçmesidir”¹⁴⁵ şeklinde tanımlamış ve böyle bir kulun nefsinin tezkiyede başarılı olacağına dikkat çekmiştir. Nitekim bu mertebeye ulaşmış müttakî bir kul, Yüce Allah’a kavuşma arzusuyla yanıp kavrulur ve Sevgilinin adı anıldığında kalbi heyecanla dolar. Bu nedenledir ki âyette; “Müminler ancak o kişilerdir ki, Allah anıldığında yürekleri ürperir”¹⁴⁶ denilmekte ve Allah sevgisinin nasıl olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Aynı düşüncede olan el-Harakânî de, Allah sevgisiyle dolu bir kalpte kibir, hırs, dünyaya bağlanma, servet edinme, meşhur olma, sosyal statü ve rütbe elde etme vb. gibi arzuların bulunamayacağını, ihlasla yapılan ibâdetlerin insanı Allah’a yaklaştıracaklarını ve güzel ahlâka ulaşmasına imkân sağlayacağını ifade etmiştir. Elbette o, mal, mülk, makam, mevki ve rütbe sahibi olmanın yanlış bir şey olduğunu söylememiştir. Ancak ona göre, bu dünyada hedefler ve hedefe götüren vasıtalar birbirine karıştırılırsa esas amaca ulaşılması güçleşir. Bu nedenle, kalpte hiçbir kötü duyguya yer verilmemesi, bunların kalpten atılması ve kalbin Allah sevgisiyle doldurulması gerekir.¹⁴⁷ Bu bakımdan o, bu durumu şöyle açıklamıştır: “İçinde Allah’tan başkasına yer olan (başkalarının sevgisine, takdirine ve övgüsüne ihtiyaç duyan) bir kalp, baştanbaşa ibâdet ve taat olsa da ölüdür.”¹⁴⁸ “Kalplerin en aydını, içinde halkın (takdirinin ve alkışının) yer almadığı kalptir. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk (insanlara gösteriş yapma ve övgü bekleme) düşüncesinin olmadığı ameldir.”¹⁴⁹ “En iyi şey, içinde hiç kötülük (riya, kibir, haset, kin, gill-u gış vb.) olmayan kalptir.”¹⁵⁰ “Hak için yaptığın her şey ihlas, halk (görsün ve bilsin diye) yaptığın her şey riyadır.”¹⁵¹ “Allah kuluna, imandan sonra temiz yürek ve doğru dilden daha büyük hiçbir şey ihsan etmemiştir.”¹⁵² el-Harakânî; “Allah Teâlâ (nefsini arındırmak için çabalayan) kuluna o kadar iyilik yapar ki, (nihayet) onun makamı cennet olur. Eğer bu kulun hatırına (aklına): ‘Keşke arkadaşlarımdan biri burada olsa da eriştiğim şu makamı görse!’ diye bir düşünce gelse, o artık

¹⁴¹ el-Harakânî, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Kantarcı, s. 42-43; el-Harakânî, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Çiftçi, s. 238.

¹⁴² Ebû Dâvud, 40/Edeb, 44 (V, 208-209); İbn Mâce, 37/Zühd, 22 (II, 1408).

¹⁴³ Müslim, 1/İman, 39 (I, 93); Ebû Dâvud, 31/Libâs, 26 (IV, 351); Tirmizî, 25/Birr, 61 (IV, 370-371); İbn Mâce Mukaddime, 9 (I, 22-23); 37/Zühd, 16 (II, 1397).

¹⁴⁴ Sühreverdî, a.g.e., s. 656.

¹⁴⁵ Serrâc, a.g.e., s. 57.

¹⁴⁶ el-Enfâl, 8/2.

¹⁴⁷ Nitekim Hz. Peygamber kötü huylardan Allah’a sığınılmasını tavsiye etmiştir. Bkz. Nesâî, 50/İstiâze, 27 (VIII, 266-267).

¹⁴⁸ Attâr, a.g.e., s. 623.

¹⁴⁹ Câmî, a.g.e., s. 299’den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 35.

¹⁵⁰ Attâr, a.g.e., s. 635.

¹⁵¹ Attâr, a.g.e., s. 627.

¹⁵² Attâr, a.g.e., s. 628.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

iyi insan olma mertebesine bile varamaz (salih kul olma şansını kaybeder)"¹⁵³ derken de gösteriş derdinde olan, insanların alkışına, beğenisine ve takdirine bakan kimsenin sâlih bir kul olamayacağını söyleyerek civanmertlerini uyarılmış, tevazuun önemine dikkat çekmiş¹⁵⁴ ve sırf Allah'ın hoşnutluğunu istemeleri konusunda onları ikaz etmiştir.

el-Harakânî, nefsinin kötü huylarını yenememiş kimselerin hakiki birer mürşit olamayacaklarını ise şöyle açıklamıştır: *"Naklederler ki, şeyhin yanına gelen birisi: "Destur ver (izin ve ruhsat ver) de halkı Hakk'a davet edeyim" dedi. Şeyh (el-Harakânî): "Halkı kendine davet etme halin son bulmadıkça asla!" dedi. Adam: "Ey Şeyh! Halkı kendine ve nefesine davet etmek mümkün müdür? (ki siz bana böyle söylüyorsunuz)" diye bir soru sordu. Şeyh dedi ki: "Evet. Başka birisi davet eder de, bu davet senin hoşuna gitmezse bu başkalarını kendine davet etmiş olmanın nişanı olur."*¹⁵⁵ el-Harakânî bu sözleyle, bir işi daha güzel yapan birisi varken onu kıskanarak, üstelik kendisi de yeterli olmadığı halde o işe talip olan kişinin nefsinin tezkiye etmiş sayılamayacağını, zira böyle bir talepte bulunmanın nefsin tezkiye edilemediğinin bir delili olduğunu, böyle yapan birisinin "hakiki mürşit/mehdi" olamayacağını ve insanları Hakk'a davet edemeyeceğini söylemiştir.

1.14. Sosyal Sorumlulukları Yerine Getirme Tavsiyesi

el-Harakânî, nefis terbiyesiyle meşgulken içinde yaşadığı toplumu ihmal etmemiş, içtimâî sorumluluklarının farkında olmuş, civanmertlerinden de aynı tavrı beklediğini şöyle ifade etmiştir: *"Korkarım ki yarın kıyâmet günü beni görürler, yakalarlar ve bütün Horasanlılardan dolayı (onlara İslâm'ı en güzel şekilde temsil ve tebliğ edemedin, iyi bir örnek olmadın diye) bana azap ederler."*¹⁵⁶ el-Harakânî'ye göre bir mümin, içinde yaşadığı topluma karşı mükellefiyetlerini yerine getirmeli ve bunları yaparken de insanları kesinlikle incitmemelidir. Nitekim o bunu şöyle açıklamıştır: *"Bir mümini incitmeden sabahdan akşama varan bir kimse, o gün akşama kadar Peygamberle yaşamış (gibi) olur. Eğer mümini incitirse Allah onun o günkü ibâdetini kabul etmez."*¹⁵⁷ *"İnsanlar üç zümredir. Biri incitmediğin halde incinir, diğeri incitirsen incitir. Üçüncüsü incitirsen de incitmez."*¹⁵⁸ el-Harakânî bu sözleriyle, "işte kâmil bir mümin böyle olmalı, topluma karşı sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeli, kimsenin kalbini kırmamalı, din kardeşlerini sevgiyle kucaklamalı, onlara zarar vermemeli ve tüm insanlığa İslâm'ı tebliğ edecek faaliyetlerde bulunmalıdır!" demek istemiş olmalıdır.

el-Harakânî'nin savunduğu "insana hizmet düşüncesi"nin kaynağının; *"İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır"*¹⁵⁹ hadisi olduğu söylenebilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in; *"Yolunu kaybeden bir kimseye yolunu göstermen sadakadır (güzel bir davranıştır)"*¹⁶⁰ mealindeki sözü de oldukça önemlidir. Zira Hz. Peygamber böyle derken sadece gideceği yeri şaşırarak yolunu kaybetmiş bir kimseyi değil, Rahman olan Allah'ı tanımadan yaşayan ehl-i icâbetin irşat edilmesini ve sahte varlıklara ilahlık yakıştıran böyle insanlara Kur'an'ın mesajının ulaştırılmasını¹⁶¹ kast etmiş olmalıdır. Dolayısıyla tüm insanlığa İslâm'ı tanıtmak ve onlara hidayet yollarını göstermek

¹⁵³ Attâr, a.g.e., s. 626.

¹⁵⁴ el-Harakânî, **Seyrû Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfi Kitap, İstanbul, 2006, s. 39, 41, 43, 47.

¹⁵⁵ Attâr, a.g.e., s. 598.

¹⁵⁶ Attâr, a.g.e., s. 638.

¹⁵⁷ Attâr, a.g.e., s. 628.

¹⁵⁸ Attâr, a.g.e., s. 631.

¹⁵⁹ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs**, Thk.: Ahmet Kalaş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405, I, 393, nr: 1254.

¹⁶⁰ Tirmizî, 25/Birr, 36 (IV, 340).

¹⁶¹ "...Bu Kur'an bana vahyedildi ki ona dayanarak sizi ve onun (Kur'an'ın) ulaşabileceği herkesi uyurabileyim..." el-Enâm, 6/19. Ayrıca bkz. el-Enâm, 6/90; İbrâhim, 14/52; el-Ankebût, 29/45.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

Müslümanların en önemli vazifeleri arasındadır.¹⁶² Çünkü zekâtı veren müminler nasıl mallarını temizleyip bereketlenmesine imkân sağlıyorlarsa, nefislerini tezkiye ederek kötü fiil ve davranışlardan uzaklaşan müminler de ruhlarının yücelmesine katkı sağlarlar. Böylece kötülüklerden arınmayı başaran bir mümin Yüce Allah'a, kâinata, çevreye ve tüm insanlığa karşı görevleri olduğunu fark eder; buna göre kişiliğini ve kimliğini şekillendirir ve tüm dünyaya örnek olacak davranışlar sergiler.

İşte el-Harakânî, civanmertlerine tüm insanlığın hizmetinde olmaları ve Yüce Allah'ı onlara doğru tanıtmaları konusunda bir adanmışlık ruhu aşlamıştır. Bu nedenledir ki o, sadece ibâdet yapmayı yeterli görmemiş, birey ve toplum odaklı çalışmalardan yana olmuştur. O, toplumun ve insanlığın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler yapılmasını,¹⁶³ tüm dünyaya İslâm'ın doğru tanıtılmasını, sadece Yüce Allah'a kulluk edilmesini,¹⁶⁴ canla ve malla bu uğurda mücadele verilmesini¹⁶⁵ tavsiye etmiştir. Onun bu şekilde insanlara sevgi, merhamet ve şefkatle davranması, onlara bu imkânların sunulmasını önermesi ve talebelerine böyle bir düşünceyi aşlaması son derece mühimdir. Bu bakımdan onun ibâdet öncelikli değil, insan ve toplum öncelikli bir din anlayışını savunduğu ve sosyal sorumluluklarının farkında olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

el-Harakânî, Kur'an ve Sünnet'e gönülden bağlı bir İslâm âlimidir. O, her insanın bu dünyadaki en önemli görevinin Yüce Allah'a iman, O'na tam anlamıyla teslimiyet, verdiği sayısız nimetlere sonsuz şükretmek ve O'nun rızasını kazanma şansını doğru değerlendirmek olduğuna gönülden inanmış bir Allah dostudur. Onun anlayışına göre Yüce Allah'ı arayıp bulmak, baktığı her yerde O'nun varlığının izlerini görmek, O'nu anmak ve O'na hamd etmek için öncelikle insanın içindeki düşmanı/nefsi yenmesi şarttır. Bu uğurda ciddi mücadele vermeden kolayca hedefe varmak mümkün değildir.

el-Harakânî, ahirette yüksek mânevî derecelere erişmek için sağlıklı bir tefekkürün, sabrın, kararlılığın ve nefisle ciddi mücadelenin gerektiğini söylemiş, İslâm'ı gerçek anlamda yaşayan tüm müminlerin bu mânevî mertebelere ulaşma imkânına sahip olduklarını ifade etmiştir.

el-Harakânî, talebelerine haset, kibir, gurur, kıskançlık, hırs, öfke, şehvet, bencillik, kendini beğenmişlik ve şımarıklık gibi mânevî hastalıkları kalplerinden söküp atmalarını tavsiye etmiş, ibâdetlerin gayesinin insanı güzel ahlâka ulaştırmak olduğunu söylemiştir. Ona göre, bu dünyada hedefler ve hedefe götüren vasıtalar birbirine karıştırılırsa esas amaca varılması güçleşir. Bu yüzden kalpte hiçbir kötü duyguya yer bırakılmamalıdır.

¹⁶² el-Mâide, 5/67, 92, 99; en-Nahl, 16/82; en-Nûr, 24/54; el-Ahzâb, 33/39; et-Teğâbun, 64/12.

¹⁶³ Şu âyetler, müminlere önemli bazı sorumluluklar yüklemektedir: "Öyleyse, bu dünya hayatını ahiret ile takas etmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar! Allah yolunda savaşan herkese, ister öldürülmüş olsun ister zafer kazansın, zamanı geldiğinde büyük bir mükâfat ihsan edeceğiz. Nasıl olur da Allah yolunda savaşmayı ve "Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu topraklardan kurtar[ıp özgürlüğe kavuştur] ve rahmetinle bizim için bir koruyucu ve destek olacak bir yardımcı gönder!" diye yalvaran çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşmayı reddedersiniz? İmana ermiş olanlar Allah yolunda savaşsınlar, hakikati inkâra şartlanmış olanlar ise şeytanî güçler uğrunda. O halde Şeytan'ın dostlarına karşı savaşın; Şeytan'ın hile ve tuzakları kesinlikle zayıftır." en-Nisâ, 4/74-75.

¹⁶⁴ Yüce Allah'ın kendisinden başkasına kulluk edilmesine rızası yoktur. Bkz. el-Bakara, 2/21, 83; el-Âl-i İmrân, 3/51; el-Mâide, 5/72; el-Enâm, 6/102; el-Yûnus, 10/66; el-Hûd, 11/50, 61, 84, 123; er-Ra'd, 13/36; el-İsrâ, 17/23; el-Kehf, 18/14; el-Meryem, 19/36, 44, 65; el-Müminün, 23/23, 32; ez-Zümer, 39/11, 17, 64, 66; el-Mümin, 40/66; el-Ahkâf, 46/21; Nûh, 71/3; el-Cîn, 72/18; el-Beyyine, 98/5; el-Kâfirün, 109/2-5.

¹⁶⁵ "[Bir tek] hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı onarıp-gözetmeyi, Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda elinden gelen her türlü çabayı gösteren biri[nin üstlendiği görevler]le bir mi tutuyorsunuz? Bu [görevler] Allah katında (hiç de) denk değildir. Ve Allah [bile bile] zulmeden topluluğa asla hidayet etmez. (Ama) inanan, zulüm ve kötülük diyarını terk eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla her türlü çabayı gösteren kimseler(e gelince.) Allah katında en yüksek onur payesi onlarındır ve onlardır, [sonunda] kazanacak olan!" et-Tevbe, 9/19-20. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/218, 261, 265; en-Nisâ, 4/95-96; el-Enfâl, 8/72; et-Tevbe, 9/88; el-Hucurât, 49/15; es-Saff, 61/11.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

el-Harakânî, her zaman boş ve anlamsız sözlerden uzaklaşmış, dünyaya ve içindekilere asla değer vermemiştir. O, dünyanın geçici güzelliklerini elinin tersiyle itmiş, maddiyat beklentisi içinde olmadığını ifade etmiş ve nefis tezkiyesinde başarılı olmak için tüm bunların terk edilmesi gerektiğini söylemiştir.

el-Harakânî, dinî ve tasavvufî konularda kendisini geliştirmiş, özelde Müslümanların genelde tüm insanlığın sorunlarını kendisine dert edinmiş ve bu problemlerin çözümü için uğraşmıştır. O, daima “insana hizmet düşüncesi”ni savunmuş ve civanmertlerinden tüm insanlığın hizmetinde olmalarını istemiştir. el-Harakânî, sadece belli ibâdetlerle meşgul olmayı yeterli görmemiş, dünyaya İslâm’ı en güzel şekilde tanıtmayı tavsiye etmiştir. el-Harakânî'nin insanlara bu şekilde sevgi, merhamet ve şefkatle yaklaşması, onların insanca bir hayat yaşamaları için çaba sarf etmesi, talebelerine böyle ulvî hedefler göstermesi ve bunları başarmaları yönünde adanmışlık ruhu aşılması son derece önemli ve dikkate şayandır. Zira o, insanların Yüce Allah’ı tanımalarını, O’nu kulluk etmelerini ve O’nu rızasını kazanarak cennete girmelerini arzulamıştır.

Kıscası, el-Harakânî'nin insanı kıyâmet günü cehennemden kurtarıp cennete girmesine ve Allah’ın rızasını kazanmasına vesile olacak amelin, “Kur’an ve Sünnet’in rehberliğinde Sahâbe modelini takip ederek örnek bir Müslüman olmak ve tüm dünyaya son din İslâm’ı duyurmak” olduğuna gönülden inandığı ve ömrü boyunca böyle bir düşüncüyü savunduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, **el-Mu’cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.
- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, (ö. 1162/1652), **Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs**, (I-II), Thk.: Ahmet Kalaş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405.
- ATAY, Hüseyin, “Nefis”, **AÜİFD**, Ankara, 1997, C. XXXVII, (s. 1-58).
- ATTÂR, Ferîdüddîn, (ö. 627/1230), **Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870), **Sahîhu'l-Buhârî**, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- CÂMÎ, Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, (ö. 898/1492), **Nefehâtu'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds**, (Nşr.: Mehdî-yi Tevhîdi Pûr), İntişârât-i Kitâbfurûşi-yi Mahmûdî, Tahran, 1336.
- ÇİFTÇİ, Hasan, **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)**, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.
- DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdirrahman es-Semerkindî, (ö. 255/868), **Sünenü'd-Dârimî**, (I-II), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- EBU'L-HASAN HAKAKÂNÎ, (ö. 425/1033), **Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı, (Çeviri-Açıklama-Metin)**, Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.
- , **Nûru'l-'Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.
- , **Seyrû Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as, (ö. 275/888), **Sünenu Ebî Dâvud**, (I-V), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- HÜCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî (ö. 465/1072), **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.
- İBİŞ, Fatih, “Kur'an Bağlamında Nefs Olgusu ve İnsanın Teo-Ontolojik Yapısı Üzerine Bir Deneme”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2012, C. 6, Sayı: 12, (s. 235-246).
- İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855), **Müsned**, (I-VI), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (ö. 275/888), **Sünenu İbn Mâce**, (I-II), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İBN MANZÛR, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, (ö. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, (I-XV), Beyrut, 1994.
- KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, (ö. 380/990), **et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979.
- KUŞEYRÎ, Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin, (ö. 465/1073), **er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991.
- MEKKÎ, Ebû Tâlib, (ö. 386/996), **el-Kûtü'l-Kulûb**, Çev.: Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul, 1999.
- MEVLÂNÂ, Celâleddin Rûmî, (ö. 672/1273), **Mesnevî**, Çev.: Veled İzbudak, MEB Yay., İstanbul, 1995.
- MUHÂSİBÎ, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed, (ö. 243/857), **er-Riâyetü lihukûkillah**, Thk.: Abdulkâdir Ahmed Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- MUHÂSİBÎ, Ebû Abdillâh Hâris b. Esed el-Basrî, **er-Riâye li Hukûkillah, Kalb Hayatı**, Haz.: Abdülhakim Yüce, Işık Yay., İstanbul, 2013.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), **Sahîhu Müslim**, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb, (ö. 303/915), **Sünenu'n-Nesâî**, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Tasavvuf”, **DİA**, İstanbul, 2011, XL, 121-124.
- ÖZTÜRK, Yener, “Kelâmî Açından ‘Hasenenin/İyiliğin Allah’tan Seyyienin/Kötülüğün Nefisten’ Olduğunu Bildiren Ayetin Yorumu”, **Ekev Akademi Dergisi**, (Yaz, 2003), Yıl, 7, Sayı: 16, (s. 131-152).
- RÂGİB, el-İsfahânî, (ö. 502/1108), **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an**, Kahraman Yay., İstanbul, 1986.
- SERRÂC, Ebû Nasr, (ö. 378/988), **el-Lüma', İslâm Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar**, Çev.: H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996.
- SEYHAN, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı”, **JASSS, International Journal of Social Science**, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, (p. 1049-1083).
- , “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, (p. 641-664).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

- , “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı”, (Yayınlanmamış ilmi makale), **KAÜ Harakânî Dergisi**, (1-20).
- , “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı”, **Hikmet Yurdu**, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, (s. 101-126).
- , “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı”, **JASSS, International Journal of Social Science**, Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, (p. 551-588).
- , “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı”, (Yayınlanmamış ilmi makale), **KAÜİFD**, (1-25).
- , “Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, (p. 2053-2071).
- SÜHREVERDÎ, Şihâbuddin (ö. 632/1234), **Avârifü'l-Meârif, (Tasavvufun Hakikatleri)**, Çev.: Abdulvehhâb Öztürk, Saadet Yay., İstanbul, 2010.
- SÜLÜN, Murat, “Nefs-i Mutma'inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım”, **AÜİFD**, Ankara, 2009, C. 50, Sayı: 1, (s. 1-24).
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), **el-Câmiu's-Sahih**, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- TÜRKER, Ömer, “Nefis”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 529-531.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Nefis”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 526-528.
- , **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kocabı Yay., İstanbul, 2012.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (ö. 1361/1942), **Hak Dîni Kur'an Dili**, (I-IX+Fihrist), Eser Neşriyat, İstanbul, ts.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

